

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

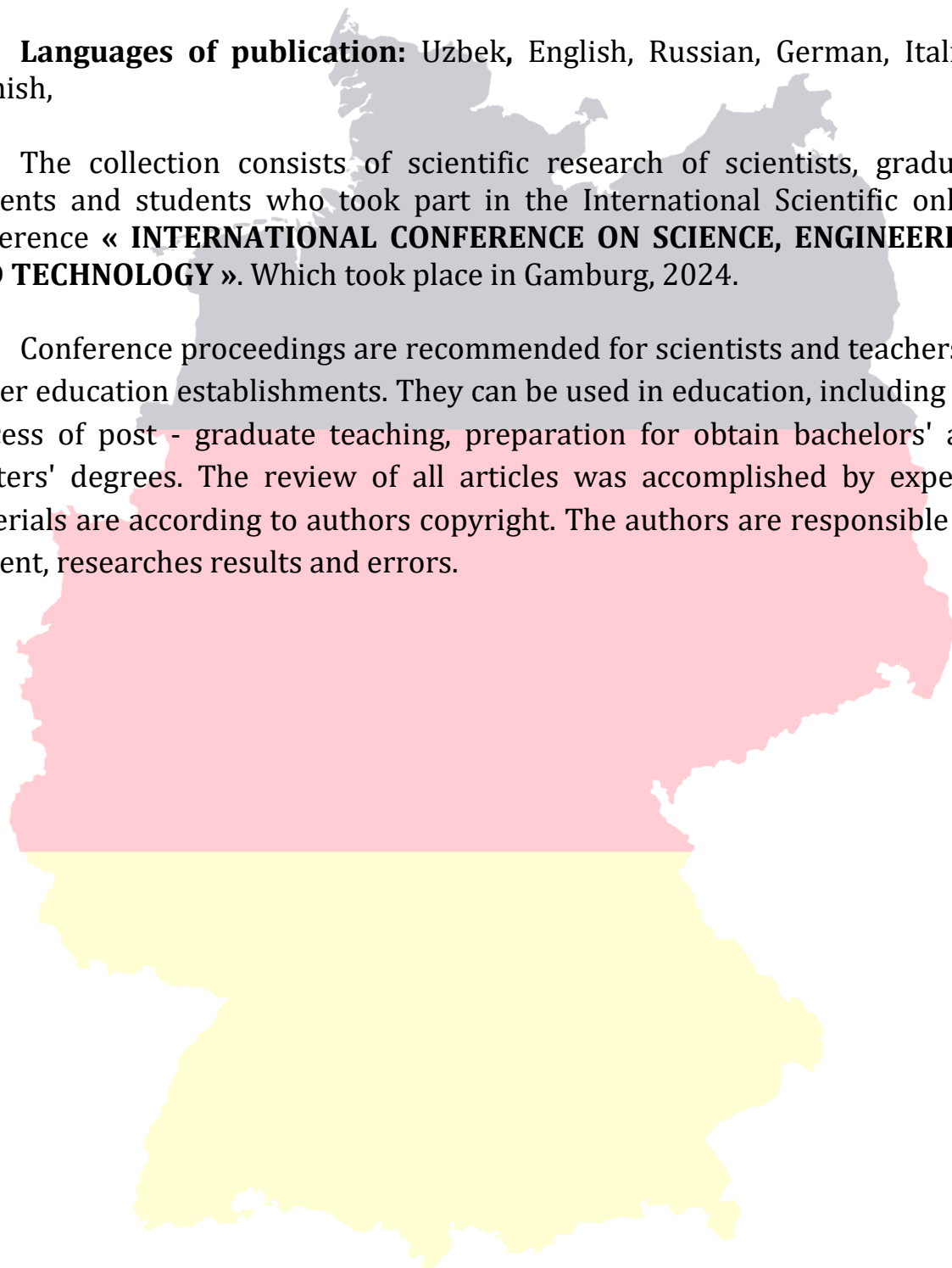

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Gamburg, Germany, 2024. Issue 2

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Gamburg, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Omonqulov Bekzod Tursunali o'g'li

**Qo'qon universiteti Andijon filiali Ta'lim sifatini nazorat qilish
departamenti bosh mutaxassisi**

Annotatsiya: Yurtimizda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvini yanada chuqurlashtirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining innovatsion rivojlanish yo'llarini ishlab chiqish orqali ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasida o'zaro foydali aloqalarni mustahkamlashga bo'lgan e'tibor yildan-yilga oshib bormoqda. Mazkur maqolada ham kichik biznesni rivojlantirishda innovatsion faoliyat, innovatsion texnologiyaning o'rni xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, innovatsion faoliyat, innovatsion texnologiya, kichik biznesni rivojlantirish, innovatsion rivojlanish, integratsiyalashuv.

Аннотация: с каждым годом все больше внимания уделяется укреплению взаимовыгодных связей между наукой и производством путем дальнейшего углубления интеграции науки, образования и производства в нашей стране, разработки инновационных путей развития малого бизнеса и субъектов частного предпринимательства. В данной статье также рассматривается роль инновационной деятельности, инновационных технологий в развитии малого бизнеса.

Ключевые слова: экономика, инновационная деятельность, инновационные технологии, развитие малого бизнеса, инновационное развитие, интеграция.

Annotation: the emphasis on strengthening mutually beneficial relations between science and production is increasing year after year by further deepening the integration of Science, Education and production in our country, developing ways of innovative development of small business and private business entities. This article will also talk about the role of innovative activities and innovative technology in the development of small businesses.

Keywords: economy, innovation, innovative technology, small business development, innovative development, integration.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning asosiy omillaridan biri innovatsiyalardir. Innovatsion texnologiyalar yordamida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini chuqur qayta tuzish va ish unumdorligini yanada oshirish mumkin. Ma'lumki, bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi nafaqat milliy iqtisodiyotning o'sish sur'atlarini jadallashtirishda, balki bugungi kun uchun dolzarb hisoblangan

aholini ish bilan ta'minlash va turmush darajasini oshirish masalalarini hal etishda ham etakchi o'rin tutmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021-yil 12-noyabrda "Germaniya Taraqqiyot Banki ishtirokida "Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash" loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-9-sonli Qarori asosida O'zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o'rtasida tuzilgan moliyaviy hamkorlik kelishuviga asosan KfW tomonidan O'zbekiston Respublikasida "Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash" loyihasini moliyalashtirish uchun yillik 2 foizli stavkada, 10 yillik imtiyozli davrni o'z ichiga olgan holda 30 yil muddatga kredit ajratish bo'yicha qarz va grant bitimlari imzolanganligi belgilab berilgan.

Shu asosida mamlakatimizda kichik biznes sohasidagi qilinishi dolzarb ishlar belgilab berilganligi, sohada marketing faoliyatini yanada takomillashtirish, kredit liniyalarini iste'molchilarga to'g'ri yo'naltirish tizimini joriy qilish, kredit liniyalarini iste'molchilarga yetkazishda raqamli marketing texnologiyalaridan samarali foydalanish yo'llari maqsad qilib olingan.

Darhaqiqat, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning izchil rivojlanib borishini ta'minlash orqali mamlakatimizda jamiyatimizning ijtimoiy-siyosiy tayanchi va poydevori bo'lgan o'rta sinfnining shakllanishiga va uning tobora mustahkam bo'lib borishiga erishilmoqda.

Bugungi kunda iqtisodiyotimizning asosiy tarmoqlarini modernizatsiya qilish va texnik yangilash, mamlakatimizning yangi marralarni egallashi uchun kuchli turtki beradigan va jahon bozorida raqobatdoshligini ta'minlaydigan zamonaviy innovatsiya texnologiyalarini joriy qilish bo'yicha maqsadli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Kichik biznes subyektlari eksport salohiyatini yanada kengaytirish, ularga zamonaviy, chet-el bozorlarida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirishda va uni eksportga chiqarishda zarur huquqiy, moliyaviy va tashkiliy yordam ko'rsatish, mamlakatimizning eksport qiluvchi kichik biznes subektlarining tashqi bozor konyunkturasi o'zgarishlari xavf-xatardan ishonchli himoya qilishni taminlash maqsadida "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlarining eksportini qullab-quvvatlash jamgarmasi" tashkil etildi.

Kichik biznes sub'yektlarida yangi texnika va innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarishga yuqori tavakkalchiliklarsiz joriy etish, yangi ishlab chiqarish kuchvatlarini barpo etib, undan samarali foydalanish jarayoni yirik korxonalarga nisbatan tezroq ro'yobga chiqadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan so'nggi yillarda kichik biznes sohasi bo'yicha qabul qilinadigan davlat dasturida asosiy ustuvor

yo'nalishlardan biri sifatida yuqori texnologiyalarni talab etadigan iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion texnologiyalarga asoslangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga keng yo'l ochib berishga alohida e'tibor qaratish zarurligi ko'rsatib o'tsak maqsadga muvofiq.

Hozirgi vaqtda yurtimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik asosan savdosotiq, xizmat va aloqa sohasida, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash bo'yicha ko'proq rivoj topmoqda.

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi va raqobat muhiti kuchayib borishi, mahsulotlar hayotiylik davri keskin qisqarishi, bozor kon'yunkturasi va iste'molchilar ehtiyojlari tez o'zgarishi jarayonlari bugungi kunda har bir xo'jalik yurituvchi sub'yektdan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishning tashkiliy iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqishni hayotiy zaruratga aylantirmoqda. Bu esa ularning innovatsion faoliyatini rivojlantirish va samarali boshqarishni talab etmoqda.

Kichik biznes sub'yektlarining innovatsion faoliyatini rivojlantirishdan maqsad butun ishlab chiqarish tizimini yangilash hisobiga ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ilmiytexnik, intellektual va iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish asosida soha raqobatbardoshligini oshirishdan iborat.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" PF-4947-son Farmoni
2. Ergashxodjaeva Sh.J., Qosimova M.S., Yusupov M.A. Marketing. Darslik. – TTDIU, 2011.
3. Marketing management/ Philip Kotler, Kevin Lane Keller.– 14th ed. Pearson Education, Inc. 2012
4. Marketing Research: Tools and Techniques. Nigel Bradley. 3-rd edition, Oxford University Press. 2013.

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING KONSTITUTSIYAVIY MAQOMI

Muqimova Dilnoza Muzaffar qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik
fakulteti 1-bosqich talabasi
e-mail: dilnozamuqimova252@gmail.com
+998976290310

Annotatsiya: Ommaviy axborot vositalari (OAV) har qanday demokratik jamiyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular fuqarolarning axborot olish, fikr bildirish va jamoatchilik fikrini shakllantirish huquqlarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada OAV tushunchasi va ularning jamiyatdagi o'rnini keng qamrovli yoritilgan bo'lib, ularning erkinligi, qonuniy asoslarda faoliyat yuritishi bilan bog'liq munosabatlarga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur mavzu doirasida ommaviy axborot vositalarining huquqiy maqomi, axborot tarqatish jarayonida yuzaga keladigan muammolar shuningdek, jurnalistikaning o'ziga xos jihatlari va blogerlik faoliyati o'rtasidagi farqlar ham batafsil ko'rib chiqildi. Jurnalistlar va blogerlarning axborot tarqatish borasidagi huquqlari, ularning jamiyat oldidagi mas'uliyati, shuningdek, ularning faoliyati qanday me'yoriy-huquqiy asoslar bilan tartibga solinishi haqida fikr yuritildi va senzuraning taqiqlanishi atroflicha muhokama qilindi. Ushbu masalalar doirasida jurnalistlarning axborot manbalaridan foydalanish huquqlari, yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumot tarqatish natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy oqibatlar va ommaviy axborot vositalarining jamiyat oldidagi burchlari haqida ham fikr yuritildi. Shu bilan birga, jurnalistlar va ommaviy axborot vositalari xodimlari uchun qonuniy me'yorlarga rioya qilish, axborotning haqqoniyligi va xolisligini ta'minlash bo'yicha mas'uliyatli yondashuv muhimligi alohida ta'kidlangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalarining huquqiy maqomi Konstitutsiya hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilangan bo'lib, ushbu maqolada mamlakatimizda OAVning konstitutsiyaviy maqomi tahlil qilinib, xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlilda o'rganildi. Ushbu qiyosiy tahlillar natijasida mavjud qonunchilikni yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari surildi.

Kalit so'zlar: Ommaviy axborot vositalari, OAV, huquqiy asos, konstitutsiyaviy maqom, axborot, jurnalistik faoliyat, jurnalist, senzura, erkinlik.

Kirish. Bugungi kunda demokratik jarayonlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish, shuningdek, mamlakatimizning siyosiy hamda ijtimoiy hayotida ularning bevosita ishtirokini kuchaytirish olib

borilayotgan muhim islohotlardan biri hisoblanadi. Buning uchun, albatta, axborot erkinligini ta'minlash muhim shartlardan biridir. Agar axborot oqimi erkin bo'lmasa, ommaviy axborot vositalari insonlarga o'z fikr va g'oyalarini, yuz berayotgan voqealarga bo'lgan munosabati hamda pozitsiyasini ochiq ifoda etish imkoniyatini bera olmaydi. Shunday ekan, demokratik rivojlanish, fuqarolar ishtiroki va o'zaro ijtimoiy muloqotning kengayishi uchun mustaqil va erkin axborot muhitini yaratish zarur. Ushbu sharoitda insonlar o'zaro fikr almashib, muammolarni aniqlash va ularni hal etish yo'llarini izlash imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa jamiyatning umumiy taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Shunda ekan, mamlakatdagi demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida OAV alohida o'rin tutadi. Chunki aynan ommaviy axborot vositalari nafaqat mamlakatimizdagi dolzarb muammolar, balki xorijdagi muhim voqealar, qonunchilikdagi o'zgarishlar va turli yangiliklarni yoritib borish orqali davlat hamda jamiyat o'rtasida axborot almashinuvini ta'minlaydi. Shu sababli, OAV fuqarolarning xabardorlik darajasini oshirish bilan birga, u orqali Konstitutsiyada belgilangan turli fikrlilik, fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklari hisoblangan so'z erkinligi, erkin fikr bildirish huquqlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga aytishimiz joizki, ommaviy axborot vositalarining erkin faoliyat yuritishi, ularga tazyiq o'tkazmaslik ular ishining muvaffaqiyatli bo'lishi, samara berishining garovidir.[1,370-b] OAV haqida so'z borar ekan, nafaqat ommaviy axborot vositalarining erkinligi, ularning huquqiy maqomlari, balki ushbu sohaga tegishli bo'lgan jurnalistik faoliyat va jurnalistlarning hamda hozirgi kunda xalq orasida ommalashib borishga ulgurgan blogerlarning huquqiy faoliyati asoslari, ularning erkinligi, mustaqilligi va boshqa masalalar haqida o'rganilgan barcha ma'lumotlar batafsil tahlil qilinadi. Oldinga qo'yilgan ushbu masalalarni haqida J.Qudratillayev, J. Ilxombekov kabi huquqshunos olimlar o'z ilmiy ishlari jumladan, "Ommaviy axborot vositalari faoliyatining Konstitutsiyaviy asoslari" nomli o'quv qo'llanmasida ham yetarlicha to'xtalib o'tilgan bo'lib, ushbu qo'llanmada shu turdagi masalalar atroflicha muhokama qilingan. Ushbu qo'llanmada OAVning tushunchasi, ularning erkinligi va qonunga muvofiq faoliyat yuritishi, jurnalistik faoliyat erkinligi va blogerlik faoliyati, so'z va axborot tarqatish erkinligi, senzura yo'l qo'yilmaslik masalalari va boshqalar haqida fikrlar ilgari surilgan. Bundan tashqari OAVning huquqiy faoliyati va konstitutsiyaviy asoslari to'g'risida ko'plab ilmiy maqolalar chop etilgan bo'lib, ularning barchasida mualliflarning OAV bo'yicha shaxsiy fikrlari va yondashuvlari o'z ifodasini topgan. Hozirgi kunda OAV va jurnalistika tizimini yanada isloh qilish, ular faoliyatining konstitutsiyaviy maqomini ta'minlash va ularni himoya qilish, davlat organlari va OAV o'rtasida ochiqlikni rivojlantirish masalalariga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Xususan, ommaviy axborot vositalari

to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: "Jonajon O'zbekistonimiz o'z taraqqiyotining yangi va muhim bosqichiga qadam qo'yayotgan hozirgi davrda media sohasi vakillari – jurnalist va muharrirlar, rejissyor va operatorlar, bloggerlar, teleradio kanallar, gazeta va jurnallar, nashriyot va bosmaxona xodimlari Vatanimizning demokratik qiyofasini shakllantirish, uni dunyoga tarannum etishga beqiyos hissa qo'shib kelayotganini el-yurtimiz yaxshi biladi va yuksak qadrlaydi"- deya bildirilgan ta'biridan buning yaqqol isbotini ko'rishimiz mumkin.[2, 4-b]

Material va metodlar: Shunday qilib, OAVning konstitutsiyaviy maqomining qay darajada mustahkamlab qo'yilgani hamda jurnalistlar va bloggerlarning huquqiy maqomlarini ta'minlash borasidagi izlanishlarda qator usullardan foydanildi. Ushbu jarayonni ya'ni OAVning erkinligi, senzura masalalari, OAVning chet davlatlardagi maqomi qay darajada mustahkamlanganligini yoritishda tarixiy va tahliliy metodlardan keng foydalanildi. Bundan tashqari chet el tajribasi bilan asoslantirgan holda mavjud qonunchilik tizimiga o'zgartirish taqdim etishda qiyosiy-huquqiy metoddan, shuningdek maqolani keng muhokama qilishda kuzatish, umumlashtirish kabi metodlardan ham foydanildi.

Tadqiqot natijalari: Mamlakatimizda so'z erkinligini yanada mustahkamlash, axborot va media sohasini samarali boshqarish tizimini takomillashtirish hamda uni zamonaviy talablarga moslashtirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy rivojlanishida mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etishda ommaviy axborot vositalarining o'rni sezilarli darajada oshirilmoqda. Bu jarayonlar jurnalistlarning erkin faoliyat yuritishini qo'llab-quvvatlash, media sohasi subyektlari uchun huquqiy va iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, shuningdek, fuqarolarning jamiyat hayotidagi dolzarb masalalar yuzasidan o'z fikrlarini erkin ifoda etishi uchun keng imkoniyatlar yaratish orqali amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, so'nggi o'n yil ichida mamlakatimizda ommaviy axborot vositalarini liberallashtirish va so'z erkinligini ta'minlashga qaratilgan keng qamrovli tashkiliy va huquqiy islohotlar joriy etildi. Ushbu jarayonda, axborot vositalarining mustaqil va tez rivojlanishini kafolatlaydigan, demokratik standartlarga mos keladigan, mustahkam qonunchilik bazasi yaratishga katta e'tibor qaratildi. Shu davr mobaynida, axborot sohasining samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlash va uni kelgusida yanada rivojlantirishga qaratilgan taxminan o'nga yaqin qonun hujjatlar qabul qilinib, ushbu sohada tartib va me'yorlar joriy etildi. [2, 6-b]Yurtimizda ommaviy axborot vositalari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan shu kabi ishlar natijasida ularning erkinligini ta'minlovchi qator huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lib, har bir tarmoqlari tegishli hujjatlar bilan tartibga solingan. Birinchi o'rinda bosh qomusimiz

deya e'tirof etilgan yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizga nazar tashlaydigan bo'lsak, ushbu qonunning XV bobi "Ommaviy axborot vositalari" deb nomlangan bo'lib, 81- va 82-moddalarida ommaviy axborot vositalari bilan bog'liq maxsus normalar mustahkamlab qo'yilgan. Unga ko'ra davlat OAVning erkin faoliyat yuritishini kafolatlaydi hamda axborotni izlash, olish, undan foydalanish va tarqatish huquqlarini ta'minlaydi. Bu normalar jamiyatning ishonchli axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirish hamda fuqarolarning siyosiy va huquqiy madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, OAV faoliyatiga noqonuniy aralashish yoki to'sqinlik qilish qonuniy javobgarlikka sabab bo'lishi belgilangan bo'lib, nafaqat ommaviy axborot vositalari balki jurnalistlarning turli xil bosimlarsiz erkin ishlashiga sharoit yaratish barobarida jamiyatda ochiqlik va oshkoralik muhitini shakllantirishga yordam beradi.[3] Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ommaviy axborot vositalarining har bir sohasi, uning tarmoqlari ham tegishli qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solingan bo'lib, buning yaqqol isbotini Konstitutsiyamiz asosida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar misolida ko'rishimiz mumkin. Masalan, 2007-yil 15- yanvarda O'RQ-78-son "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan bo'lib, ushbu normativ hujjat ommaviy axborot vositalari sohasidagi munosabatlarni tartibga solib turadi. Ushbu hujjatda OAV tushunchasi aniq belgilangan bo'lib, unga ko'ra "Ommaviy axborotni davriy tarqatishning doimiy nomga ega bo'lgan hamda bosma tarzda (gazetalar, jurnallar, axborotnomalar, byulletenlar va boshqalar) va (yiki) elektron tarzda (tele-, radio-, video-, kinoxronikal dasturlar, Internet jahon axborot tarmog'idagi veb-saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan, qonunchilikda belgilangan tartibda ro'yxatga olingan shakli hamda ommaviy axborotni davriy tarqatishning boshqa shakllari ommaviy axborot vositasidir".[4] Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, ommaviy axborot vositasi deya e'tirof etilishi uchun ham qonunchilikda maxsus talablar belgilangan. Uning asosiy xususiyatlari esa doimiy nomga ega bo'lishi, ommaviy axborotni davriy ya'ni olti oyda kamida bir marta tarqatishi va qonunchilikda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tishi hisoblanadi. Bundan tashqari 1997-yil 24-aprelda 402-I-son "Jurnalistlik faoliyatini himoya qilish to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan bo'lib, u orqali jurnalistika va jurnalistlar faoliyati erkinligini oshirish maqsadida ushbu sohadagi munosabatlar tartibga solinadi. Unga ko'ra, davlat organlari yoki mansabdor shaxslarning senzura joriy etishi, jurnalistga bosim o'tkazishi yoki uning faoliyatiga noqonuniy aralashishi taqiqlanadi va bunday holatlar qonuniy javobgarlikka sabab bo'ladi. Jurnalistlarning kasbiy faoliyatiga to'sqinlik qilish, ularning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish, hayoti va mol-mulkiga tahdid qilish kabi harakatlar qonuniy javobgarlikni keltirib chiqaradi. Shuningdek, 2003- yil 11-dekabrda 560-II-son "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonun esa axborot tizimlari va

axborot resurslaridan foydalanish, axborotlashtirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga xizmat qiladi. 2014-yil 5-maydagi O'RQ-369-son "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligi to'g'risida"gi Qonun esa jismoniy va yuridik shaxslarning davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati to'g'risidagi axborotdan foydalanishini, olishini va tarqatish tartibini belgilaydi va ushbu munosabatlarni tartibga soladi. [5] Yuqoridagi qonunlar va hujjatlar O'zbekiston Respublikasida OAVning huquqiy maqomini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, jamiyatda erkin fikr almashinuvi va oshkoralikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sohaga oid qonunchilikni yanada takomillashtirish orqali jurnalistlarning erkin faoliyat yuritishiga qulay muhit yaratish, axborot olish va tarqatish huquqlarini yanada mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari: Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotida tobora muhim o'rin egallab, xalqning ovozi va manfaatlarini ifoda etuvchi kuchga aylanib bormoqda. Ular faqatgina axborot tarqatish bilan cheklanmay, balki jamoatchilik fikrini shakllantirish, fuqarolarning fikr va qarashlarini aks ettirish, muhim ijtimoiy masalalarni muhokamaga qo'yish orqali to'rtinchi hokimiyat sifatida faoliyat yuritmoqda.[6] Shu sababli, ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi o'rni va ahamiyati tobora ortib borayotgan bir paytda, ularni fuqarolik jamiyati institutlaridan biri sifatida konstitutsiyaviy darajada e'tirof etilishi jamiyatimizda so'z erkinligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, OAV erkinligi va mustaqilligi fuqarolarning dolzarb masalalar yuzasidan xabardor bo'lishini ta'minlaydi, ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi hamda hukumat va davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga imkon beradi. Shu bois, ommaviy axborot vositalarining huquqiy maqomini yanada mustahkamlash va ularning erkin faoliyat yuritishi uchun shart-sharoitlar yaratish demokratik jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida 2019-yilda davlat va nodavlat tashkilotlardagi axborot xizmatlarining manbalari - rasmiy veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlardagi kanallar 559 tadan iborat edi. 2021-yilda esa bu son 2140 taga yetgan bo'lsa, 2023-yilga kelib esa ushbu ko'rsatkichlar 4500 dan oshdi.[2, 5-b] Ommaviy axborot vositalarining erkin faoliyatini ta'minlash chet el mamlakatlarida ham o'z aksini topgan. Bu borada xorij tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, har bir davlatda OAVning Konstitutsiyaviy maqomi turlicha belgilangan. Masalan, Germaniya Federativ Respublikasi misolida ko'rib chiqaylik. Germaniyada so'z va matbuot erkinligi konstitutsiyaviy darajada kafolatlangan bo'lib, bu demokratik jamiyatning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Germaniya asosiy Qonunining (Grundgesetz) 5-moddasida so'z, fikr, axborot va matbuot erkinligi ustuvorligi hamda senzuraning taqiqlanishi mustahkamlab qo'yilgan. Shu bilan birga, bu

erkinliklarni himoya qilishda nafaqat konstitutsiyaviy asoslar, balki federal konstitutsiyaviy sud qarorlari, xalqaro huquq me'yorlari ham muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, mamlakatdagi federal yerlarning ommaviy axborot vositalariga oid qonunlari ham matbuot erkinligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, axborot olish erkinligi jurnalistikaning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Biroq, rivojlangan davlatlarda ham jurnalistlarning davlat idoralaridan va ularning mansabdor shaxslaridan kerakli bo'lgan axborotni olish jarayoni har doim ham erkin bo'lmagan, ya'ni, ushbu jarayonda jurnalistlar ma'lum bir qiyinchiliklarga, muammolarga duch kelishgan. Xususan, Germaniyada bu muammoni hal qilish va davlat idoralari bilan ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi aloqalarni muvofiqlashtirish maqsadida 1949-yilda Bundespressekonferenz (Federal matbuot anjumani) tashkil etilgan. [7] Ushbu tashkilot jurnalistlarni dolzarb va rasmiy axborotlar bilan ta'minlash, davlatning ochiqlik siyosatini qo'llab-quvvatlash hamda matbuot va hukumat o'rtasida samarali muloqotni yo'lga qo'yish uchun xizmat qiladi. Mazkur tizim orqali jurnalistlar hukumat va rasmiy tashkilotlarning faoliyati haqida aniq va ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'lib, bu jamiyatda shaffoflik va ochiqlik darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Ommaviy axborot vositalarining mustaqil va erkin faoliyat yuritishini ta'minlash nafaqat milliy miqyosda, balki xalqaro miqyosda ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, dunyoning ko'plab mamlakatlarida OAVning mustaqil faoliyat yuritishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli xil qonunchilik hujjatlari, tashkilotlar, tuzilmalar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, OAVning erkinligi va huquqlarini himoya qilish, jurnalistlarning xavfsiz faoliyat olib borishini ta'minlash hamda bu sohada xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida bir qator xalqaro tashkilotlar ham faoliyat yuritmoqda. Masalan, Freedom house, Reporters Without Borders (Chegara bilmas muxbirlar), Free Press Unlimited, IREX kabilarni misol keltirishimiz mumkin. Ushbu tashkilotlar haqida batafsil tanishadigan bo'lsak, Freedom House - butun dunyoda erkinlikni, ommaviy axborot vositalarining erkinligini oshirishga xizmat qiladigan mustaqil kuzatuvchi tashkilot hisoblanadi. Chegara bilmas muxbirlar (Reporters Without Borders) deb nom olgan tashkilot esa butun dunyo bo'ylab axborot erkinligiga qilingan hujumlarni doimiy tarzda kuzatish, OAVga bunday hujumlarni qoralash, axborot erkinligini cheklashga va senzura qaratilgan qonunchiliklarga qarshi kurashish uchun hukumatlar bilan birgalikda harakat qilish kabi vazifalarni o'z oldiga maqsad qilib olgan. Bundan tashqari, Free Press Unlimited - matbuot erkinligi ta'minlanmagan mamlakatlarda aholini axborot bilan ta'minlaydi va imkon qadar ko'proq odamlarga hayot kechirishi va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni olish va foydalanish imkonini

berishga harakat qiladi. Ishonchli ma'lumotlar va yangiliklar butun dunyo bo'ylab ochiq bo'lishini ta'minlaydi. Shu hilan birga, IREX tashkilotining faoliyati asosan OAVga qaratilgan bo'lib, ularning barqarorligini, professionalligini ta'minlashga, jurnalistlarni qo'llab-quvvatlovchi mahalliy institutlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Yuqoridagi kabi tashkilotlar axborot olish va tarqatish huquqini himoya qilish, senzura va bosimlarga qarshi kurashish, shuningdek, jurnalistlarning erkin ishlashi uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan qoidalar ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.[8] Shu sababli, O'zbekiston ommaviy axborot vositalarining xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlanishi va soha xodimlari huquqlarining himoya qilishi uchun xalqaro tajribani o'rganishi va tatbiq etishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari tahlili: Ommaviy axborot vositalarining erkinligi avvalo ularning xodimlari ya'ni jurnalistlarning erkinligi bilan bog'liq. Ularning erkinligini ta'minlamay turib, OAVning erkinligi haqida gapirishning o'zi noo'rin hisoblanadi.[2,22-b] Chunki barcha axborotlar jurnalistlar tomonidan tarqatiladi. Bugungi kunda globallashtirish jarayonida OAVda tarqatilayotgan har qanday axborotlar, yangiliklar ortida ularning mualliflari, muharrirlari, jurnalistlar va so'ngi kunlarda xalq ichida ommalashib borayotgan blogerlar faoliyat yuritib kelmoqda. Lekin, ushbu jarayonlarda jurnalistlar va blogerlar tushunchasini farqlash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Yuqorida keltirib o'tilgan "Jurnalistik faoliyatini himoya qilish to'g'risida" gi qonunning 3-moddasida jurnalistga huquqiy ta'rif berilgan bo'lib, unga ko'ra jurnalist deyilganda mehnatga oid yoki boshqa shartnomaviy munosabatlar asosida ommaviy axborot vositalari uchun xabarlar va materiallarni to'plash, tahlil etish, tahrir qilish, tayyorlash hamda tarqatishga doir faoliyatni amalga oshiruvchi shaxs tushiniladi. "Axborotlashtirish to'g'risida"gi qonunning 3-moddasida esa bloger tushunchasiga ta'rif berilgan bo'lib, **bloger** - Internet jahon axborot tarmog'idagi o'z veb-saytiga va (yoki) veb-sayt sahifasiga hamma erkin foydalanishi mumkin bo'lgan, ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa xususiyatga ega axborotni joylashtiruvchi, shu jumladan axborotdan foydalanuvchilar tomonidan ushbu axborotni muhokama qilish uchun joylashtiruvchi jismoniy shaxs hisoblanadi. Umuman olganda blog har bir insonning shaxsiy kundaligiga o'xshab ketadi va kundalikning internetda joylashgan turi hisoblanadi.[2,27-b] Bundan kelib chiqadiki, barcha odam bloger bo'lishi mumkin, lekin barcha odam ham jurnalist hisoblanmaydi. Ya'ni jurnalist bo'lish uchun ma'lum bir talablar belgilangan bo'ladi, bloger deb topish uchun esa Jahon Internet tarmog'ida o'z veb-saytiga ega bo'lgan va turli xil axborotlarni joylab boradigan yoki o'z blogiga qiziqarli bo'lgan maqolalar, ma'lumotlarni joylab boradigan barcha odamlarni olishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida jurnalistlar faoliyati aniq tartibga solingan bo'lib, "Axborotlashtirish to'g'risida" gi qonunning 12-

moddasida nafaqat jurnalistlar, veb-sayt va veb-sayt sahifasining egasi, jumladan, bloggerlar tomonidan tarqatilishi man etilgan axborot materiallari turlarining aniq ro'yxati belgilab qo'yilgan. Ushbu ro'yxatga muvofiq, mavjud konstitutsiyaviy tuzim va hududiy yaxlitlikni zo'ravonlik yo'li bilan o'zgartirishga harakat qilish; urush, zo'ravonlik, terrorizm, diniy ekstremizm, separatizm va fundamentalizm g'oyalarini ilgari surish; shuningdek, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni qo'zg'atadigan, fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatiga yoki ishchanlik obro'siga putur yetkazuvchi, ularning shaxsiy hayotiga aralashishga yo'l qo'yuvchi axborotning tarqatilishi qat'iyan man etiladi. Qonun normasi, veb-sayt yoki uning sahifasi egasidan axborot materialini joylashtirishdan oldin uning to'g'riligini tekshirishni ham talab qiladi. Agar ushbu normalarga rioya qilinmasa, tegishli veb-sayt yoki veb-sahifa O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartib asosida maxsus vakolatli organ tomonidan cheklanishi mumkinligi qayd etilgan.[2,34-b] Mazkur qonundagi ushbu normani tahlil qilish davomida bir muammo yuzaga keldi. Muammo shundaki, ushbu ya'ni "Axborotlashtirish to'g'risida" gi qonunning 12-moddasida yuqorida aytib o'tilgan "milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni qo'zg'atadigan, fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatiga yoki ishchanlik obro'siga putur yetkazuvchi, ularning shaxsiy hayotiga aralashishga yo'l qo'yuvchi axborotni tarqatish" ning taqiqlanishini ko'zda tutuvchi norma mavjud. Ushbu normani bajarmaganlik uchun qonunchilikda ma'muriy, jinoiy kabi javobgarliklar belgilan qo'yilgan. Lekin, ushbu normaning blogerga nisbatan ham tatbiq etilishi qanchalik to'g'ri ekanligi ayrim muhokamalarga sabab bo'ladi. Masalan, batafsil tarzda yoritadigan bo'lsak, universitetda ma'lum bir mansabdor shaxs, misol uchun, dekan talabalarni o'z uyida ishlatayotgani haqida universitetning blogger talabalaridan biri o'z blogida post yozib qoldirdi va bu haqida ko'plab obunachilar xabar topdi. Bundan axborot materialining qo'yilishi esa dekaning "ishchanlik obro'siga, sha'ni va qadr-qimmatiga" yetarlicha putur yetkazadi. Bu yerda yolg'on axborot mavjud emas va hamma axborot haqqoniylicha blogda yoritilgan bo'lsa, ushbu blogger talabaga javobgarlik yuklanadimi degan savol tug'ildi. Yuqoridagi norma bo'yicha tahlil qilib, sharhlaydigan bo'lsak, ushbu talabaga dekaning ishchanlik obro'si, sha'ni, qadr-qimmatiga zarar yetkazganligi uchun ma'lum javobgarlik yuklatilishi kerak. Agar ushbu norma shu tarzda sharhlanadigan bo'lsa, qonunchilikda ziddiyat yuzaga keladi. Buni oldini olish uchun esa normaga birgina jumla ya'ni "yolg'on ma'lumotlar" jumlasini qo'shish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Ya'ni "milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni qo'zg'atadigan, fuqarolarning sha'ni va qadr-qimmatiga yoki ishchanlik obro'siga putur yetkazuvchi, ularning shaxsiy hayotiga aralashishga yo'l qo'yuvchi yolg'on axborotni tarqatish" javobgarlikka sabab bo'lishi keltirilsa norma to'g'ri tatbiq qilingan

bo'ladi. Shu kabi huquqiy holatlar yuzaga kelganda yuqoridagi singari axborotlarni tarqatgan blogger agar tarqatgan ma'lumoti yolg'on bo'lgandagina javobgarlikka tortilishi, agar to'g'ri bo'lganida esa, ishchanlik obro'siga, sha'ni, qadr-qimmatiga putur yetkazish yoki yetkazmasligidan qat'i nazar javobgarlik olib tashlanishi adolatli yechim bo'lar edi. Shu o'rinda yana bir masala yuzaga keladi. Aslida bloggerlarning ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyati tegishli tartibda to'liq nazoratga olinishi kerak. Lekin muammo shundaki, veb-sahifalar va bloglarni nazoratda ushlab turishning umuman imkoni ham, iloji ham yo'q. Shu kungacha hech bir davlat bu vazifani muvaffaqiyatli bajara olmagan. Sababi, internetdagi cheklovlarni aylanib o'tish texnologiyasi bilan tanish bo'lgan har qanday shaxs uchun bu turdagi cheklovlar jiddiy to'siq bo'la olmaydi. Bundan tashqari, internetning global tabiati va texnologik yangiliklari tufayli, bunday cheklovlarni bartaraf etish har qanday hollarda qo'shimcha qiyinchilik tug'dirmaydi. Ushbu turdagi cheklovlar o'rnatishning o'rniga, mavjud tizimga o'zgartirish kiritish, yangi g'oyalar ishlab chiqish to'g'riroq yechim bo'la oladi. Shu o'rinda bir narsani ham aytishimiz joizki, blogger tushunchasiga qonunchilikda huquqiy ta'rif berilgan bo'lsa ham blogger tushunchasi ya'ni blogning o'zi nimaligi yoki blogerning o'zi kimligi haqida aniq asoslar qonunchiligimizdan hali o'z aksini topmagan. Bundan tashqari mamlakatimizda bloggerlik faoliyatini tartibga soladigan maxsus qonun hali ishlab chiqilmagani va javobgarlik masalalari aniq belgilab qo'yilmaganligi ham buning yaqqol isbotidir. Bundan tashqari OAV ga oid qonunchilik hujjatlarini o'rganish davomida ushbu normativ-huquqiy hujjatlarning ayrimlariga ham bir nechta qo'shimchalarni qo'shish yuzasidan chet el tajribasi bilan asoslantirgan holda ma'lum bir takliflarni ilgari sursak. O'zbekiston Respublikasi "Jurnalistlar faoliyatini himoya qilish to'g'risida" gi qonunning 8-moddasi jurnalistlarning daxlsizligiga bag'ishlangan bo'lib, ushbu moddaning 1-qismida "Jurnalist jurnalistlik faoliyatini amalga oshirish chog'ida shaxs daxlsizligi kafolatidan foydalanadi" degan norma mavjud. Ya'ni unga ko'ra jurnalistlar o'z faoliyatida shaxs daxlsizligidan foydalanishadi. Ushbu moddaning davomiga qo'shimcha sifatida "..., o'z faoliyatini amalga oshirayotganda, ular har qanday tahdidlardan, jismoniy yoki huquqiy ta'qiblardan himoya qilinadi. Davlat jurnalistlarning mustaqilligini va xavfsizligini ta'minlash uchun zarur huquqiy va amaliy choralarni ko'radi" , mazmundagi jumla kiritishni taklif qilmoqchimiz. Mazkur moddani to'liq keltirsak, yuqoridagi o'zgartirish natijasida norma quyidagi ko'rinishda bo'ladi: " Jurnalist jurnalistlik faoliyatini amalga oshirish chog'ida shaxs daxlsizligi kafolatidan foydalanadi, o'z faoliyatini amalga oshirayotganda, ular har qanday tahdidlardan, jismoniy yoki huquqiy ta'qiblardan himoya qilinadi. Davlat jurnalistlarning mustaqilligini va xavfsizligini ta'minlash uchun zarur huquqiy va amaliy choralarni ko'radi. Tanqidiy materiallar e'lon qilganligi

uchun jurnalistni ta'qib qilishga yo'l qo'yilmaydi". Ushbu o'zgartirishlar jurnalistlarning faoliyatini himoya qilish, ularning ish erkinligini ta'minlashga qaratilgan. Birinchidan bu o'zgartirish ularning ochiq va shaffof axborot olish imkoniyatini yaratadi. Ikkinchidan esa, jurnalistlarning ishini qo'llab-quvvatlaydi va davlat tomonidan huquqiy himoyani kuchaytiradi. Shu bilan birga, ular o'z vazifalarini bajarishda hech qanday muammoga duch kelmasdan faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bundan tashqari yuqoridagi o'zgartirish natijasida davlat tomonidan ularning ish faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida himoya mexanizmlari joriy etilganligi ularning nafaqat davlatga balki o'z kasbiga nisbatan bo'lgan ishonchni oshirish mumkin. Misol uchun, Fransiyada jurnalistlarni himoya qilish uchun "Jurnalistlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun" (Protection of Journalists Act) mavjud.[9] Ushbu qonun jurnalistlarni jismoniy va turli xil tahdidlardan himoya qilishni nazarda tutadi va davlat darajasida huquqiy yordam ko'rsatishni ta'minlaydi. Fransiyada hukumat yoki davlat idoralari jurnalistlarga nisbatan amalga oshirilgan har qanday tahdidni oldini oladi va tahdidlar yuzaga kelganda ma'lum bir sanksiya qo'llanadi. Bundan tashqari yuqorida ko'rilgan qonunning 9-moddasi "Jurnalist tekshiruvi" deya nomlangan bo'lib, ushbu moddaning 2-qismida "Jurnalist o'z tekshiruvlarining natijalarini ommaviy axborot vositalari orqali tarqatishga, ularni davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslarga ixtiyoriy ravishda taqdim etishi mumkin" degan jumla keltirilgan. Bunga ko'ra jurnalist o'zi to'plagan ixtiyoriy tekshiruvlarni normadagi organlarga taqdim etishi mumkin degan xulosaga kelamiz. Bunga mustasno sifatida quyidagicha o'zgartirish kiritishni taklif sifatida kiritmoqchimiz: " milliy xavfsizlik va razvedka ma'lumotlari; maxfiy davlat arxivi ma'lumotlari; davlat siri deb topilgan ma'lumotlar; shaxsiy hayot bilan bog'liq ma'lumotlar (masalan, oilaviy hayot, sog'lik holati); tijorat sirlari kabi tekshiruv natijalari bundan mustasno". Ushbu o'zgartirish nafaqat fuqarolarning huquqlarini himoya qilish, balki davlat xavfsizligi, jamoatchilik ishonchi, shaxsiy hayotni hurmat qilish va jamiyatda tartibni saqlashga xizmat qiladi. Bunday normaning joriy etilishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga va qonun ustuvorligini mustahkamlashga katta hissa qo'shadi. Agar qonuniy normada shaxsiy hayotni himoya qilishga oid qat'iy cheklovlar belgilansa, bu fuqarolarning shaxsiy huquqlarini himoya qilishni kafolatlaydi. Ushbu cheklovlarni o'rnatish jurnalistlar o'z faoliyati davomida davlat bilan bog'liq yoki shaxsiy hayot bilan bog'liq axborotlarga ega bo'lgan paytda ularni o'z xohishicha ixtiyoriy ravishda ommaviy axborot vositalari yoki boshqa tashkilotlarga taqdim etishini oldini oladi va ularning qonuniy ravishda faoliyat yuritishi hamda ayrim shu kabi ma'lumotlarni tarqalishini oldini oladi. Ba'zi hollarda

jurnalistlar tomonidan shu kabi axborotlarni tarqalishi ko'plab muammolarni keltirib chiqarmoqda va natijada jurnalistik faoliyat davlat tomonidan tugatilishiga olib kelmoqda. Masalan, Fransiyada, 2021 -yilda **30% jurnalistik faoliyatni taqiqlashga oid sud ishlarida** davlat sirlarini oshkor qilish bilan bog'liq vaziyatlar mavjud bo'lgan. Bundan tashqari AQShda 2022-yilda **Shield Law** (jurnalistlarni manbalarni oshkor qilmaslikdan himoya qiluvchi qonun) asosida 100 dan ortiq sud ishi ko'rildi.[10] Bularning aksariyati davlat xavfsizligi yoki maxfiy axborotlar jurnalistlar tomonidan oshkor qilinganiga doir bo'lgan ishlar edi. Shu kabi holatlarni oldini olish uchun yuqoridagi o'zgartirishlar kiritilishi kerak. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarni umumlashtirgan holda shuni aytishimiz mumkinki, jurnalist axborotni izlash, saqlash va tarqatish jarayonida muayyan qoidalarni buzsa, bu oddiy fuqaro tomonidan sodir etilgan shunga o'xshash huquqbuzarlikdan farqli baholanishi kerak. Sababi, jurnalistlarning bergan ma'lumotlari jamiyat tomonidan odatda ishonchli deb qabul qilinadi. Ommaviy axborot vositalari orqali e'lon qilingan har qanday xabar yoki ma'lumot keng auditoriya tomonidan deyarli shubhasiz to'g'ri axborot sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu sababli, jurnalistlar o'z faoliyati davomida boshqalarga nisbatan yuqori darajadagi mas'uliyatni his qilishi va axborotni tarqatishda aniq, xolis hamda ishonchli bo'lishi lozim.

Jurnalistikaning jamiyatdagi ta'siri va roli hisobga olinsa, ushbu sohadagi huquqbuzarliklarni baholashda maxsus yondashuv zarur hisoblanadi. Jurnalistlarga nisbatan qilingan tahdidlar yoki ularga to'sqinlik qilish jamiyatning umumiy axborot olish huquqiga zarar yetkazishi mumkin. Shu bilan birga, jurnalistlar ham axborot bilan ishlashda o'z kasbiy etikasi va qonuniy majburiyatlariga qat'iy rioya qilishi kerak. Shu sababli, jurnalistlar faoliyatiga oid huquqiy masalalarni oddiy fuqarolar bilan bir xil darajada baholash adolatsizlikka olib kelishi mumkin, chunki ularning jamiyatdagi o'rni va ta'siri ancha keng ko'lamli va mas'uliyat talab qiladi. Bundan tashqari, jurnalistika va ommaviy axborot vositalariga qarshi amalga oshirilgan jinoyatlar hamda huquqbuzarliklar yuz berganda, qonun analogiyasiga yo'l qo'ymaslik muhim ahamiyatga ega. Chunki jurnalistlar jamiyatning axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida axborotni izlash, uni tahlil qilish va ommaga yetkazish bilan shug'ullanuvchi shaxslar hisoblanadi. Ushbu kasb egalari o'z faoliyati davomida turli xavf va bosimlarga duch kelishi mumkin. Shu bois, ularga nisbatan sodir etilgan huquqbuzarliklar yoki tahdidlar odatiy fuqarolarga nisbatan qo'llanadigan javobgarlik choralarga aynan mos kelmasligi kerak. Agar jurnalistlarga nisbatan qilinadigan jinoyat va huquqbuzarliklar boshqa shaxslarning huquqlarining buzilishi bilan bir xil baholansa, bu adolatsizlik va noxolislikka olib kelishi mumkin. [2, 47-b]

Bundan tashqari, senzura masalasi ham qonunchiligimizdan joy olgan bo'lib, buning isbotini O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasining 82-moddasida senzuraning qat'iyon man etilishi belgilanganidan ko'rishimiz mumkin. Unda ommaviy axborot vositalarining faoliyatiga aralashish yoki to'sqinlik qilish qonuniy javobgarlikka sabab bo'lishi qayd etilgan. Mazkur qoida jurnalistlar va ommaviy axborot vositalari tomonidan tarqatilayotgan ma'lumotlarga oldindan ta'sir ko'rsatish, ularni nazorat qilish, o'zgartirish yoki nashr etilishiga cheklovlar qo'yish mumkin emasligini anglatadi. Agar ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinayotgan axborotlar davlat siri, milliy xavfsizlik yoki konstitutsiyaviy tuzumga qarshi kelmasa, ularni senzura qilishga hech qanday asos yo'q hisoblanadi. Ushbu prinsipning Konstitutsiyaga kiritilishi sababsiz emas. Chunki avvalgi sovet davrida ommaviy axborot vositalari qattiq senzura ostida bo'lgan, barcha nashrlar va axborot materiallari oldindan ko'rib chiqilib, tegishli o'zgartirishlar kiritilmaguncha yoki ayrim qismlari olib tashlanmaguncha, ommaga e'lon qilinishi taqiqlangan edi. Bu holat jamiyatda so'z va fikr erkinligini cheklagan, jurnalistlarning erkin ijod qilishiga jiddiy to'sqinlik qilgan.[11] Shu boisdan, mustaqillik davrida senzuraning taqiqlanishi jamiyatda erkin fikrlash, ochiq axborot almashinuvi va mustaqil jurnalistikaning rivojlanishi uchun muhim qadam bo'ldi. Senzuraning yo'qligi ommaviy axborot vositalarining erkin va mustaqil faoliyat yuritishiga imkon beradi. Bu esa o'z navbatida, jurnalistlar o'rtasida sog'lom raqobatni shakllantiradi, axborot sifati va haqiqatga mosligini oshiradi, shuningdek, jurnalistlarning ijodiy tashabbuskorligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Axborot maydonida turli nuqtai nazarlarning erkin ifoda etilishi va turfa fikrlarning almashinuvi jamiyatdagi demokratik tamoyillarning mustahkamlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalarining erkinligi mutlaq cheklanmagan. Chunki axborot tarqatish bilan bog'liq bo'lgan huquqiy me'yorlar mavjud bo'lib, ular milliy xavfsizlik, jamoat tartibi va fuqarolarning shaxsiy manfaatlarini himoya qilish maqsadida ba'zi axborotlarni oshkor qilishni cheklaydi. Shu sababli, senzura taqiqlangan bo'lsa-da, ommaviy axborot vositalari qonuniy chegaralar doirasida faoliyat olib borishi lozim hisoblanadi. O'zbekiston qonunchiligida ham ommaviy axborot vositalari faoliyatiga to'sqinlik qilish mumkin emasligi aniq belgilab qo'yilgan. Shu bilan birga, ba'zi axborotlarning oshkor qilinishiga doir cheklovlar xavfsizlik va jamoat manfaatlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi. Bu esa, o'z navbatida, axborot olish erkinligini ta'minlash bilan birga, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishning muhim vositasidir.

Xulosa va takliflar: O'zbekiston Respublikasi Ommaviy axborot vositalarining konstitutsiyaviy maqomini o'rganish yakunida OAV faoliyati dunyodagi tartibga solinishi, muhofaza qilinishi va xavfsizlihi ta'minlanishi

kerak bo'lgan tarmoq sifatida har doim qonunchilik markazida hisoblanadi degan xulosaga kelindi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarni umumlashtirgan holda aytishimiz mumkinki, demokratik jamiyatda so'z va fikrlash erkinligi muhim tamoyillardan biri bo'lib, uni ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilish qiyin. Avval aytganimizdek, aynan ommaviy axborot vositalari orqali fuqarolar dolzarb yangiliklar, muhim voqea-hodisalar, mamlakat va dunyo miqyosidagi o'zgarishlar haqida ma'lumot olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, ular o'z fikrlarini erkin bildirish, turli masalalar bo'yicha munozaralar olib borish va jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniga ham ega bo'ladilar. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari sohasi jadal rivojlanmoqda, chunki axborotga bo'lgan talab va ehtiyoj ortib bormoqda. Shu o'rinda, ommaviy axborot vositalarining jamiyat hayotidagi o'rni yuqori ekanligini inobatga olgan holda, davlat hokimiyati organlari va boshqaruv idoralarining OAV murojaatlarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda davlat idoralaridan axborot so'rab murojaat qilgan fuqaro yoki tashkilotning so'rovi ro'yxatga olingan kundan boshlab 15 kun ichida ko'rib chiqilishi belgilangan. OAVning davlat boshqaruvi organlari faoliyati bo'yicha axborot so'rovlari esa yetti kun ichida ko'rib chiqiladi. Mansabdor shaxslar bilan intervyu tashkil etish bo'yicha so'rovlar ham shu muddat ichida ko'rib chiqiladi. Biroq, bugungi raqamli texnologiyalar davrida tezkorlik va dolzarblik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborot har soniyada yangilanayotgan sharoitda, mavjud muddatlar kechikishlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bu muddatlarni mos ravishda yetti va besh kunlik vaqt doirasiga qisqartirish zarur.[2, 20-b] Bu esa nafaqat axborot ishonchliligini oshirish, balki boshqaruv organlari faoliyatining yanada shaffof bo'lishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining tezkor axborot taqdim etishi ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi nazorat funksiyasini mustahkamlashga yordam beradi. OAV orqali aholining davlat boshqaruvi va ijtimoiy jarayonlarga nisbatan xabardorligi oshadi, bu esa jamoatchilik nazoratining samaradorligini kuchaytiradi. Axborot qanchalik tez yetkazib berilsa, jurnalistlar va ommaviy axborot vositalari jamiyatda ochiqlik va oshkoralikni ta'minlash, fuqarolarni xabardor qilish, muhim masalalar bo'yicha jamoatchilik fikrini shakllantirish kabi vazifalarni samarali bajarishi mumkin bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, so'z va fikrlash erkinligi jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo'lib, bu erkinlikni to'laqonli amalga oshirish ommaviy axborot vositalarining erkin va samarali faoliyat yuritishiga bog'liq. OAV faoliyatini qo'llab-quvvatlash va axborot olish jarayonlarini soddalashtirish orqali jamiyatda oshkoralikni ta'minlash, davlat boshqaruvining shaffofligini oshirish va fuqarolarni ishonchli axborot bilan ta'minlash mumkin. Shu

sababli, davlat organlarining OAVga axborot berish jarayonlarini yanada tezlashtirish va samaradorligini oshirish bugungi zamon talabi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Konstitusiviy huquq: darslik / Mualliflar jamoasi. - T.: TDYU nashriyoti, 2024. - 800b.
2. Ommaviy axborot vositalarining konstitutsiyaviy asoslari: o'quv qo'llanma / J. Qudratillayev, J. Ilxombekov. - T.: TDYU nashriyoti, 2023. -80b.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
4. O'zbekiston Respublikasi "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi qonuni
5. O'zbekiston qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi . Qudratillayev.J. "Ommaviy axborot vositalari faoliyatining erkinligi va qonunga muvofiq faoliyat yuritishi". Available at: <https://in-academy.uz>
6. Germaniya: To'rtinchi hokimiyat qanday ishlashi kerak?. Available at: <https://n.ziyouz.com>
7. "Worldwide round-up of journalists killed, detained, held hostage, or missing in 2018" (PDF). Reporters Without Borders. 1 December 2018.
8. Ne'matov, M. . (2023). Jurnalist daxlsizligining xalqaro huquqda ta'minlanishi. Молодые ученые, 1(18), 127-131.
9. "Shield Law" / Journalists, Media, Protection. Available at: <https://www.britannica.com>
10. Федотов М. А. Гласность и цензура: возможность сосуществования // Советское государство и право: журнал. — Наука, 1989. — Вып. 7.

BOLA TUG'ILISHI MAROSIM JARAYONIDA IJRO ETILADIGAN AYTIMLARDA OBRAZ VA OBRAZLASHISH HODISASI

Kasimova Zuxraxan Fatxiddinovna
ADU tadqiqotchisi

Annotatsiya: Jamoaviy nishonlanadigan to'y marosimlari jarayonida ijro etiladigan og'zaki ijod namunalari to'y marosimlari folklorini tashkil etadi. Har qanday marosim jarayonida ijro etiladigan, badiiy-estetik talablarga javob beradigan aytimlarda obraz va obrazlashish hodisasini kuzatishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: to'y, oila, obraz va obrazlashish jarayoni, badiiyat, og'zaki ijod namunalari

Аннотация: образцы устного творчества, исполняемые в процессе коллективно отмечаемых свадебных обрядов, составляют фольклор свадебных обрядов. Мы можем наблюдать феномен образности и образности в высказываниях, которые исполняются в процессе любого обряда, отвечают художественно-эстетическим требованиям.

Ключевые слова: свадьба, семья, образ и процесс имиджа, искусство, примеры устного творчества

Annotation: examples of oral creation performed in the process of collective celebrated wedding ceremonies form the folklore of wedding ceremonies. We can observe the phenomenon of images and personification in those statements that are performed in any ritual process, meet artistic and aesthetic requirements.

Keywords: wedding, family, image and image process, art, examples of oral creativity

To'y odatda odamlarning xursandchiliklari, oila tarkibidagi ijobiy o'zgarishlarni jamoa bo'lib nishonlashga qaratilgan tadbirdir. Ma'lumki, o'zbek xalqida to'ylar bola tug'ilishi, bolaning sunnat qilinishi va nikoh qurish bilan bog'liq holda uch ko'rinishda amalga oshiriladi. Jamoaviy nishonlanadigan to'y marosimlari jarayonida ijro etiladigan og'zaki ijod namunalari to'y marosimlari folklorini tashkil etadi. Har qanday marosim jarayonida ijro etiladigan, badiiy-estetik talablarga javob beradigan aytimlarda obraz va obrazlashish hodisasini kuzatishimiz mumkin.

Tojik pedagogi M.M.Mamadnosirovaning nomzodlik dissertatsiyasida oilada qizlar axloqiy tarbiyasida etnopedagogik elementlardan foydalanishga doir kuzatishlarida tarbiyaning boshi ona allasidan boshlanishi, alla istiqbolda qizlarning axloqi, diniy, mehnat tarbiyasini amalga oshirish uchun zamin yaratishini qayd etadi. Olimaning fikricha, bolaga beshikda aytilgan alla uning ongini uyg'otishga xizmat qilish bilan birga unda milliy tuyg'ularning shakllanishini ham ta'minlaydi. Rus psixologi O.N.Bikova 6-7 yoshli bolalar

aqliy rivojlanishi va xotirasini charxlashga qaratilgan tadqiqotida oilada, milliy o'ziga xosliklarni aks ettiruvchi topshiriqlar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning mnemik faoliyatini yo'lga qo'yishda o'zini oqlashini qayd etadi. Bolalar aqliy kamolotidagi uzilish va kamchiliklarga bolaning go'dak pallalarida ona allasini eshitgan yoki eshitmaganligi muhim o'rin tutishini aniqlaydi. Ona allasini eshitgan bolalarning odamga, atrof-muhitga munosabatlarida ibrat bo'larlik jihatlarining borligini ko'rsatib beradi. Ular, ya'ni alla eshitgan bolalar ota-onalariga mehribon va hurmat bilan munosabatda bo'ladilar.

Andijon viloyati viloyatining Shahrixon tumanidagi Cho'ja QFY "Obihayot" ko'chasida yashovchi 1942-yilda tug'ilgan Akbarova Sottixon ayadan 2023-yil mart oyida yozib olingan alla matnlarida bolani alqash orqali uning sifatlari, ona va bola obrazi shakllanish holatini kuzatamiz:

Oyni olib beraymi,
Gullar terib beraymi.
Atrofingda aylanib,
Shamol bo'lib yelaymi.

Mazkur to'rtlikda bola obrazi ko'zga tashlanmaydi, balki ona bolasiga yoqish uchun uni xursand qilish maqsadida, hamma narsaga tayyorligini ifodalaydi. U farzandi xursand bo'lishi uchun osmondagi oyni olib berishga ham, bog'lardan gullar terib berishga ham, bolasining atrofida shamol bo'lib yelishga ham tayyor ekanligini ko'rsatadi. Bu o'rinda onaning qudrati poetik ramzlar orqali o'z ifodasini topmoqda. Barcha biologik mavjudotlar orasida onalari farzandini asrash uchun o'z jonini xavfga qo'yishini kuzatamiz. Insonlar orasida onalarning naqadar qudratli, jasur, fidoyi ekanligini, uning bolasini asrash, ulug'lashi, opichlashida ko'ramiz. Ona har qanday vaziyatda ham farzandining tinchligini, oromini ta'minlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi:

Uxla, qo'zim, alla-yo,
Orom ol, qo'zim, alla.
Allalarning oti bor,
Uyqularning vaqti bor,
Sen ham uxlab orom ol,
Alla, qo'zim, alla.

Ona allasida go'dakka nasihat, orzu-intilishlari o'z ifodasini topadi:

Alla jonning rohati
Uyqu ko'zning quvvati.
Mening allam tinglab asta,
Orom olgin, alla.
Oyning shu'lası suvda
O'rtoqlaring uyquda

Sen ham uxlab, orom ol,
Alla, qo'zim, alla.

Keltirilgan matnda ona tilidan allaning mohiyati ochib beriladi. Lirik tasvirda tuyg'ular ifodasi bilan birga tun va sokinlik aks etadi. Bunday payt faqatgina orom olib uxlash kerakligi singdirilgan kartina *"oyning shu'lasini suvda, o'rtoqlarning uyquda"* tasvirida ifodalanib, ona bolasiga *endi sen ham uxlab orom olgin*, degan nasihatini izhor qilmoqda. Alla matnida tabiat tasvirining kiritilishi birinchidan, tinglovchi bolaning ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish bo'lsa, ikkinchidan, ona ongida ajdodlaridan yetib kelgan tabiat va suv kultlari reliktlarining diffuziyalashuvidir. Ona – ongi taraqqiy etgan shaxs. U tabiatning sehrli qudratini anglagan, suv stixiyasi va suv bilan bog'liq e'tiqodiy tasavvurlardan xabardor bo'lganligi uchun oyning shu'lasini suvda ko'radi. S.A.Tokarevning qayd etishicha, qadimgi astral mifologiyada oy tun homiysi, bilim va xursandchilik ilohasi sifatida talqin qilingan. Bizning qadimgi ajdodlarimiz tafakkurida mavjud mifologik qarashlar natijasida alla matnlari tarkibida oyning obrazlashuvi hodisasi maydonga kelgan:

Oyday kulcha ro'y-yuzing,
Oyday chaqnoqi ko'zing.
Onajonin oyday qizi
Oyday otashi o'zing.
Alla-yo, alla.

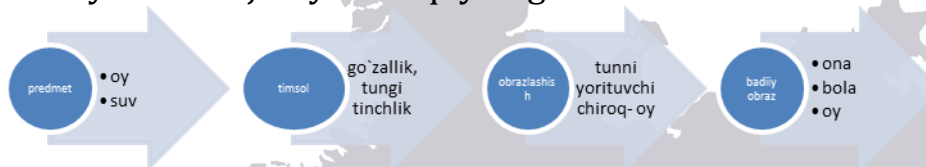
Chaqaloqni oyga qiyoslashda ona bolaning yuzini oydek go'zal, ko'zlarini oyday chaqnoqi, onajonining oyday qizi, oy singari otash – olov ekanligi bolaga nisbatan qo'llanilgan sifatlashlar bo'lsa-da, bir butunlikda go'dak obrazini shakllanishi uchun uning avvalo portretini yaratishga xizmat qilgan. Matnda dastlab portreti yaratilgan bola endi obrazlasha boradi:

Oy intilar yuzinga,
Mushtoq emish so'zinga
Shirin tabassumini,
O'xshatibdi o'zingga.
Alla-yo, alla.

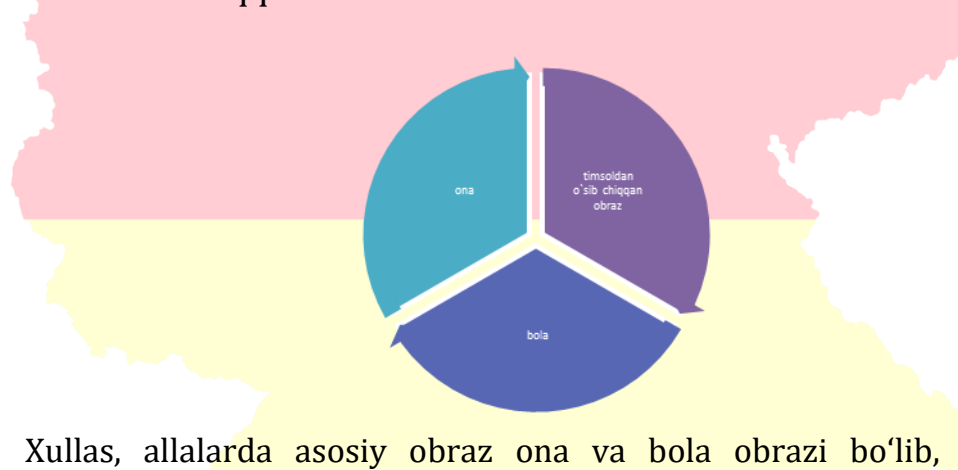
Allada bola obrazining yaratilishida evolyutsion jarayon kechadi. Og'zaki matn boshida bola nimalargadir qiyoslanadi, keyinchalik qiyoslovchi va qiyoslanmish o'rtasida singish holati kuzatiladi, obrazlashish qiyoslovchini ham qiyoslanmishni ham obrazga aylanishini ta'minlaydi, natijada aytuvchining munosabati to'g'ridan to'g'ri obrazga ko'chadi:

Uxlasin Rushana qizim,
Oymomo tikma ko'zing.
Hozir bolam boshida,
Chiroq bo'lib tur o'zing.
Alla-yo, alla.

Endi oy uxlayotgan Rushana qizning boshida chiroq bo'lib turishi talab etiladi. Onaning bu talabi bevosita oy bilan bog'liq asral mifologik tasavvurlarda qayd etilganidek, oyning asosiy mifologik vazifasini oydinlashtiradi. Aslida ham oy tungi sokin payt homiysi edi. Ona endi oyga murojaat qilib: *"hozir bolam boshida chiroq bo'lib tur o'zing"*, deya xitob qiladi. Allada obraz yaratilish jarayonini quyidagicha izohlash mumkin:

Oy osmon jismi, u lirik tasvir obyektiga kirib kelishi bilan tungi tinchlik timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Asta-sekinlik bilan oy timsollikdan o'ziga parallel bo'lgan go'dakning qiyoslanishini qabul qilishi natijasida obrazlashish jarayoniga ko'chadi va muayyan harakatni bajarishi yuklangach, to'laqonli obraz darajasiga ko'tariladi. U endi Rushanaxonning go'zalligi, ko'zlarining yarqirashini belgilamasdan u uyquda payti uning boshida chiroq bo'lib, tun qorong'usi bilan kurashadi. Onaning *"chiroq bo'lib tur o'zing"* degan iltimosiga binoan, qorong'ulikda faollashadigan yovuz kuchlarni bartaraf etuvchi, ularni haydovchi, go'dakni ulardan qo'riqlovchi mifologik homiy sifatida badiiy vazifalarni ado etadi. Badiiy tasvir obyektiga uch qirrali chiziqdan iborat bo'lib, uning bir burchagida ona ikkinchi burchagida bola, uchinchi burchagida timsoldan o'sib chiqqan obraz turadi:

Xullas, allalarda asosiy obraz ona va bola obrazi bo'lib, onaning ichki kechinmalari tuyg'ulari, bolaning portretini yaratish va to'laqonli obrazli tasvir hosil bo'lishida tasvir obyektida timsollar va timsollardan o'sib chiqqan obrazlarni kuzatishimiz mumkin. Timsollarning alla matnlarida evolyutsiyaga uchrashi va obrazlashish jarayonini boshidan kechirishi hodisasining asosiy sababi – timsolning genetik asosiga daxldor tushunchalarning xalq ijodida, xalq tafakkurida yashab qolganligi, davrlar o'tishi bilan qadimiy tafakkur reliktlari o'zining mifologik vazifasini yarim holda bajarishi va to'liq badiiy-estetik vazifani zimmasiga olishi bilan belgilanadi.

HEALTHY LIFESTYLE AND ITS ROLE IN DENTISTRY

Obidov Boburjon Mukhiddin ugli

Student of the Faculty of Dentistry of the Andijan branch of Kokand University

Annotation. A healthy lifestyle is an important factor in strengthening human health, preventing diseases, and increasing life expectancy. Especially in the field of dentistry, adherence to a healthy lifestyle is of particular importance in oral hygiene, the prevention of dental and gingival diseases, and increasing the effectiveness of treatment. Studies show that improper nutrition, harmful habits, stress, and non-compliance with hygiene rules are the main risk factors for dental diseases. At the same time, the prevalence of dental diseases can be significantly reduced through regular physical activity, proper nutrition, psychological stability, and adherence to personal hygiene rules. This article analyzes the basic principles of a healthy lifestyle, its significance in dental practice, and its role in preventive processes based on scientific literature and foreign experience.

Keywords: healthy lifestyle, dentistry, oral hygiene, prevention, dental diseases, gum diseases, nutrition, bad habits, stress, physical activity.

Introduction

In recent years, the issue of forming a healthy lifestyle has become one of the priority areas of healthcare policy worldwide. According to the World Health Organization (WHO), 50-55% of human health depends on lifestyle, 20% on environmental factors, 15% on hereditary factors, and only 10% on the level of medical care. This shows that a healthy lifestyle (HLS) plays an invaluable role in the overall health of the body, in particular, in the prevention of dental diseases.

According to WHO reports, dental caries and periodontal diseases are among the most common diseases among the world's population. For example, global epidemiological studies conducted in 2022 revealed that more than 3.5 billion people have various dental problems, and 44% of them suffer from caries-related diseases. According to the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan, about 80% of school-age children have signs of caries, and the frequency of periodontal diseases among adults is more than 60%.

In the high prevalence of dental diseases, improper nutrition, excessive sugar consumption, harmful habits (smoking, alcohol), non-compliance with personal hygiene rules, and the negative impact of stress are recognized as the main risk factors. In this regard, the promotion of a healthy lifestyle, increasing the culture of oral hygiene among the population, and strengthening preventive measures are considered one of the modern problems of dental science.

This article analyzes the importance in dental practice of the main components of a healthy lifestyle - proper nutrition, regular physical activity, mental stability, rejection of bad habits, and observance of personal hygiene rules.

Also, based on international and national statistical data, the role of STT in the prevention of dental diseases is considered.

Literature review and Methodology

The issue of a healthy lifestyle (HLS) has been widely studied by international and domestic researchers, and its role in maintaining human health and preventing dental diseases is especially emphasized. According to the World Health Organization (WHO), the sustainable development of healthcare is directly related to the popularization of STIs, which, along with general diseases of the body, is also a key factor in reducing oral problems.

At present, diseases of the oral cavity are one of the most common health disorders in the world. According to the WHO report (2022), **more than 3.5 billion people** suffer from dental diseases. Of these, dental caries occupies the leading position in 44% of cases, and periodontal diseases - in 20%. Researchers (Petersen, 2019; Peres et al., 2020) indicate that the main components of STT - balanced nutrition, reduced sugar intake, and adherence to regular hygiene and preventive measures - significantly reduce oral diseases.

Research by Uzbek scientists also confirms the relevance of this direction. According to the statistics of the Republican Dental Centers and the Ministry of Health, caries is observed in **70-80%** of school-age children, and in adults, the prevalence of periodontal diseases is **60%**. At the same time, a large part of the population (about 40-45%) visits a dentist only after pain or exacerbation of the disease (Karimov, 2021). This indicates an insufficient maintenance culture.

In foreign literature, effective results on the application of elements of a healthy lifestyle in dentistry are presented. For example, in studies conducted in the USA (ADA, 2020), due to regular hygienic education and healthy nutrition programs, the prevalence of caries among students decreased by 25-30%. Epidemiological observations conducted in European countries have shown that periodontal diseases are 2 times less common among the population who follow a healthy diet and hygiene (Moynihan & Kelly, 2019).

Also, the influence of harmful habits (smoking, alcohol) on dental diseases is substantiated in many scientific sources. According to WHO data, dental calculus and periodontal diseases occur **3-4 times more often** in smokers than in non-smokers. Observations by Uzbek scientists also confirm this result, indicating a high level of dental problems in individuals who do not observe oral hygiene and engage in harmful habits (Usmanov, 2020).

Analysis of the above-mentioned scientific sources shows that adherence to the principles of a healthy lifestyle is important not only for general health, but also for strengthening dental health. International experience shows the effectiveness of preventive programs and the promotion of STT. Therefore, in the conditions of Uzbekistan, one of the urgent tasks in the field of dentistry is to raise the culture of oral hygiene among the population, to widely promote a healthy lifestyle among children and youth.

In this study, questionnaires, clinical observation, and statistical analysis methods were used to assess the influence of healthy lifestyle factors on dental health.

1. Object and participants of the study

The study was conducted in secondary schools and medical centers of the city of Tashkent and the Fergana region. A total of 520 respondents were involved:

- Students aged 6-17 years - 280 people;
- young people aged 18-30 years - 140 people
- Adults over 31 years old - 100 people

Participants were assessed by indicators of a healthy lifestyle (nutritional habits, hygiene, harmful habits, physical activity), as well as the state of dental health.

2. Research methods

1. Survey method - participants answered the following questions:

- Frequency of tooth brushing (once a day, twice a day, or more).
- Consumption of sweets and sugar (low, medium, high).
- Smoking and alcohol consumption.
- Level of physical activity (low, medium, high).

2. Clinical observation - dentists noted the presence of dental caries, dental calculus, and periodontal diseases.

3. Statistical analysis - the collected data were processed using the SPSS 26.0 program, and the χ^2 test and correlation indicators were calculated.

3. Forms of recording research results

Table 1. Relationship of respondents with STT indicators and dental diseases

Indicators	Dental caries (%)	Periodontal disease (%)	Healthy oral cavity (%)
Brush teeth once a day	72.	48.	15.
Brush teeth 2 times a day	38.	21.	41.
High sugar consumption	69.	44.	12.
Low sugar intake	32.	20.	48.
Smokers	74.	53.	11.
Non-smokers	41.	22.	37.

- STT indicators (hygiene, nutrition, rejection of harmful habits) are directly related to dental health.
- By increasing preventive measures, it is possible to expect a decrease in dental diseases by 25-40%.

- This research methodology can be used in the development of programs for promoting STT in dentistry.

Results and Discusses

The analysis showed that the main components of a healthy lifestyle - proper nutrition, regular hygiene practices, abstaining from smoking and alcohol, as well as physical activity - play a significant role in the prevention of dental diseases.

Table 2. Influence of tooth brushing frequency on caries prevalence (%)

Tooth brushing frequency	Caries prevalence	Healthy oral cavity index
Less than 1 time per day	68%	12%
1 time per day	52%	21%
2 times a day	34%	58%
More than 3 times a day	25%	73%

As can be seen from the table, in those who brush their teeth more than twice a day, the caries index decreases almost 2.5 times, while the healthy oral cavity index is observed at a higher level than three times.

Sugar consumption and prevalence of dental diseases

- Among high sugar users, caries accounted for 71%.
- In the group of average consumers, this indicator was 48%.
- And among low consumers - no more than 29%.

These results show that reduced sugar intake reduces the prevalence of caries by 2-2.5 times.

The results are consistent with the data presented in international scientific literature. For example, according to the WHO (World Health Organization) 2022 report, the prevalence of dental diseases among a healthy population is 40% lower. Also, studies by A. Sheiham and R. Watt (2019) confirm that oral hygiene and dietary factors determine about 70% of oral health.

During the analysis, it should also be noted that adherence to a healthy lifestyle significantly reduces treatment costs in dental practice. For example, According to the Ministry of Health of Uzbekistan (2023), individuals undergoing regular preventive check-ups reduce dental treatment costs by 25-30%.

A healthy lifestyle is an effective factor in the prevention of dental diseases and is also important from a socio-economic point of view in improving the health of the oral cavity of the population.

Conclusion

According to the results of the conducted research and analysis, it was established that a healthy lifestyle is an important factor in ensuring dental health. The research shows that:

- The habit of brushing more than 2 times a day reduces the spread of caries by 2-2.5 times.

- Reducing sugar consumption is an effective factor in the prevention of dental diseases, in particular, caries and periodontal diseases.
- In a healthy lifestyle, oral health indicators are significantly higher, and treatment costs are reduced by 25-30%.

In general, the role of a healthy lifestyle in dentistry not only reduces diseases, but also has important socio-economic significance. Therefore, increasing public awareness of a healthy lifestyle and expanding preventive measures is an urgent task.

References

1. World Health Organization. *Oral health: Key facts*. Geneva, WHO, 2022.
2. Sheiham A., Watt R.G. *Oral health promotion: Reducing dental disease by promoting healthy behavior*. Community Dentistry and Oral Epidemiology, 2019; 47 (1): 1-8.
3. Petersen P.E. *The World Oral Health Report 2020*. Geneva: WHO Press.
4. Watt R.G., Daly B., Allison P. *Social determinants of oral health: From cause to prevention*. Community Dental Health, 2021; 38 (2): 113-119.
5. Ministry of Health (Uzbekistan). *Statistical reporting on oral health of the population*. Tashkent, 2023.
6. Kassebaum N.J., et al. *Global burden of untreated dental caries: A systematic review and meta-analysis*. Journal of Dental Research, 2020; 99 (1): 36-43.
7. Nazir M.A. *Lifestyle, oral hygiene and dental caries: Evidence from epidemiological studies*. International Journal of Health Sciences, 2018; 12 (2): 58-67.
8. Marcenes W., et al. *Global burden of oral conditions in 1990-2019: A systematic analysis*. The Lancet, 2020; 396: 124-135.

Стратегия здорового образа жизни XXI века и гормональный баланс в женском организме

Муйдинова Гулмира Аскатовна

Студент Андижанского филиала Кокандского университета

Аннотация: В данной статье здоровый образ жизни рассматривается как стратегия XXI века, и проводится научный анализ его влияния на гормональный баланс в женском организме. Исследования показывают, что регулярная физическая активность, правильное питание, управление стрессом, гигиена сна и отказ от вредных привычек являются важными факторами поддержания гормонального баланса у женщин. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), 60% эндокринных нарушений у женщин связаны с неправильным образом жизни. В частности, неправильное питание, чрезмерное потребление сахара и жирных продуктов негативно влияют на репродуктивное здоровье и гормональную систему. В статье также освещается профилактическое и терапевтическое значение здорового образа жизни, его роль в восстановлении и поддержании гормонального баланса у женщин на основе международных и национальных исследований. Этот подход рассматривается как приоритетная стратегия в формировании здорового поколения и укреплении здоровья женщин.

Ключевые слова: Здоровый образ жизни, гормональный баланс, женское здоровье, эндокринная система, стратегия XXI века, питание, физическая активность, стресс, профилактика, репродуктивное здоровье.

Введение

В XXI веке здоровый образ жизни рассматривается как глобальное стратегическое направление в обеспечении здоровья всего человечества. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), более 70% здоровья населения тесно связано с образом жизни и повседневными привычками. В частности, у женщин равновесие эндокринной системы напрямую влияет на факторы образа жизни, а неправильное питание, недостаток физической активности, хронический стресс и несоблюдение гигиены сна отмечаются как основные причины, приводящие к гормональному дисбалансу.

Исследования, проведенные за последнее десятилетие, показывают, что существует сильная корреляция между увеличением эндокринных нарушений у женщин и здоровым образом жизни. Например, согласно отчету **Американской ассоциации**

эндокринологов, гормональные нарушения у женщин в результате неправильного питания и ожирения встречаются в 35-40% случаев. **Согласно статистике Министерства здравоохранения Узбекистана**, почти у 28% женщин в возрасте 18-45 лет выявлены признаки гормонального дисбаланса, большая часть из которых обусловлена неправильным питанием и малоподвижным образом жизни.

Гормональный баланс важен не только для репродуктивного здоровья, но и для общей физиологической устойчивости женского организма, функционирования иммунной системы, психоэмоционального состояния и сердечно-сосудистого здоровья. Поэтому формирование и соблюдение здорового образа жизни рассматривается как основная стратегия укрепления здоровья женщин.

В данной статье анализируются основные компоненты здорового образа жизни - питание, физическая активность, гигиена сна, управление стрессом и отказ от вредных привычек - во взаимосвязи с гормональным балансом в женском организме. Также на основе результатов международных и национальных исследований освещается актуальность и практическая значимость данной проблемы.

Анализ литературы и Методология

В медицине и политике здравоохранения XXI века здоровый образ жизни рассматривается как один из важнейших факторов здоровья человека. Согласно отчету Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) за 2023 год, 60-65% общего состояния здоровья зависит от образа жизни, 20-25% - от наследственных факторов, а 10-15% - от условий окружающей среды [WHO, 2023]. Также образ жизни в женском здоровье рассматривается как один из основных факторов, непосредственно регулирующих деятельность эндокринной системы.

Привычки питания являются одним из факторов, которые сильно влияют на гормональный баланс. Исследования показывают, что регулярное употребление пищи с высоким гликемическим индексом увеличивает риск инсулинорезистентности и поликистозного синдрома яичников (ПСЯ) у женщин [Legro et al., 2020]. По данным Министерства здравоохранения Республики Узбекистан, если в 2018 году показатель ожирения у женщин составлял 24,3%, то в 2023 году этот показатель достиг 29,1%. Этот рост также приводит к увеличению нарушений гормонального баланса.

Недостаток **физической активности** также увеличивает риск гормонального дисбаланса в женском организме. По данным ВОЗ, около 32% женщин в мире не имеют достаточной **физической активности**. В исследовании, проведенном специалистами **Гарвардской медицинской школы**, было отмечено, что регулярные физические упражнения (не

менее 150 минут в неделю) стабилизируют гормональный фон и улучшают репродуктивное здоровье у женщин [Harvard Health, 2021].

Стресс и гигиена сна играют важную роль в функционировании эндокринной системы. Согласно отчету Международного общества исследований стресса (ISMA), хронический стресс приводит к повышению уровня кортизола, что приводит к дисбалансу эстрогена и прогестерона. Согласно социологическим опросам, проведенным в Узбекистане в 2022 году, 41% женщин жаловались на нарушения сна, что еще больше увеличивает риск гормонального дисбаланса.

Вредные привычки также играют важную роль. Например, было обнаружено, что курение и употребление алкоголя снижают уровень эстрогенов у женщин, вызывая преждевременную менопаузу [Chung et al., 2019].

В целом, в научной литературе широко изучено влияние компонентов здорового образа жизни на гормональный баланс в женском организме. Однако в условиях Узбекистана наблюдается недостаточность глубоких клинических и социальных исследований по этому вопросу. Поэтому данная тема актуальна на национальном уровне и требует более глубокого изучения взаимосвязи между образом жизни женщин и гормональным здоровьем в политике здравоохранения.

Это исследование было сосредоточено на изучении влияния здорового образа жизни на гормональный баланс в женском организме. В методологическом подходе использовались методы эпидемиологического наблюдения, социологического опроса, клинко-лабораторного анализа и статистической обработки.

1. Дизайн исследования

- **Вид исследования:** кросс-секционное эпидемиологическое и аналитическое исследование.
- **Объект исследования:** Женщины репродуктивного возраста в возрасте 18-50 лет.
- **Региональный охват:** Женщины, проживающие в городе Ташкенте и Ферганской долине.
- **Длительность:** с января 2023 года по июнь 2024 года.

2. Участники

- **Всего:** 600 женщин.
- **Группы сравнения:**
 - **Группа 1 (n=200):** Женщины, ведущие здоровый образ жизни (сбалансированное питание, регулярная физическая активность, достаточный сон).
 - **2-я группа (n=200):** Женщины со средним здоровым образом жизни.

- **Группа 3 (n=200):** Женщины, не придерживающиеся здорового образа жизни (высокое потребление сахара, малоподвижность, нарушения сна).

3. Средства исследования

- **Социологический опрос:** анкета из 25 вопросов о пищевых привычках женщин, уровне физической активности, гигиене сна, уровне стресса и вредных привычках.
- **Лабораторные анализы:**
 - Уровень **эстрогена, прогестерона, кортизола, инсулина** в сыворотке крови измеряли методом ELISA.
 - Были рассчитаны **ИМТ (индекс массы тела)** и **уровень глюкозы**.
- **Статистический анализ:** в SPSS 26.0:
 - Дескриптивная статистика (среднее значение, дисперсия, процентные показатели).
 - Student t-test и ANOVA для оценки межгрупповых различий.
 - Коэффициент корреляции Пирсона для определения связи между компонентами здорового образа жизни и гормональными показателями.

Результаты и анализ

1. Общие сведения об участниках

В исследовании приняли участие **600 женщин**. Их средний возраст составил **32,6±8,1 лет**. Участники разделены на три группы:

- 1 группа: здоровый образ жизни (**200 человек, 33,3%**),
- 2 группа: частично придерживающиеся (**200 человек, 33,3%**),
- 3 группа: не ведущие здоровый образ жизни (**200 человек, 33,3%**).

2. Распределение индекса здорового образа жизни (ИЗЗ)

- СТИ в среднем **82,4±6,7 баллов**,
- 2 группа **56,2±8,9 баллов**,
- В 3 группе **34,5±7,1 балла** было.

По результатам теста ANOVA выявлена достоверная разница между группами на уровне **p<0,001**.

3. Гормональные показатели

- **Соотношение эстроген/прогестерон** в 1-й группе **1:13,7**, во 2-й группе **1:17,1**, а в 3-й группе **1:25,4**, отклонение от нормы было значительно выше в 3-й группе.
- **уровень кортизола** у женщин, ведущих здоровый образ жизни **412±25 нмоль/л**, а у женщин, не ведущих здоровый образ жизни **568±31 нмоль/л**. Высокий уровень этого гормона стресса указывает на негативное влияние образа жизни.

4. ИМТ и метаболические показатели

- среднее ИМТ в 1 группе $22,6 \pm 1,9$ кг/м²,
- 2 группа $25,4 \pm 2,3$ кг/м²,
- В 3 группе $28,7 \pm 3,1$ кг/м².

Корреляция Пирсона показала отрицательную корреляцию между ИМТ и ИМТ на уровне $r = -0,63$ ($p < 0,01$).

5. Продолжительность сна и гормональный баланс

- Участники 1-й группы в среднем **7,3 часа в день**,
- Группа 2 **6,2 часа**,
- В 3-й группе **5,1 часа** спят.

Наблюдалась положительная корреляция между продолжительностью сна и стабильностью соотношения эстроген/прогестерон $r = 0,52$ ($p < 0,01$).

6. Употребление сахара и гормональные нарушения

- В 1-й группе повышенное потребление сахара составило 12%,
- во 2-й группе 36%,
- В 3-й группе наблюдалось 68%.

Повышенное потребление сахара было связано с повышенной инсулинорезистентностью и кортизолом, что было отмечено как основной фактор нарушения гормонального баланса.

Полученные результаты показали, что соблюдение здорового образа жизни играет важную роль в поддержании гормонального баланса у женщин.

Заключение

Результаты исследования показывают, что здоровый образ жизни является неотъемлемой частью стратегии 21 века и является важным фактором обеспечения гормонального баланса в женском организме. Такие факторы, как здоровое питание, регулярная физическая активность, достаточный сон и управление стрессом, укрепляют здоровье женщин и стабилизируют работу эндокринной системы.

Статистический анализ показал, что у женщин с высоким ИПЗН (Индекс здорового образа жизни):

- показатели гормонального баланса близки к норме,
- низкий уровень кортизола,
- оптимальное соотношение эстроген/прогестерон,
- Избыточный вес и инсулинорезистентность не наблюдались.

В то же время у женщин, не придерживающихся здорового образа жизни, наблюдались высокие показатели метаболического синдрома, повышенного уровня гормонов стресса и гормонального дисбаланса. Это свидетельствует о необходимости пропаганды здорового образа

жизни среди широкой общественности и рассмотрения его в качестве приоритетного направления профилактической медицины.

В целом, здоровый образ жизни имеет стратегическое значение для укрепления репродуктивного здоровья женщин, профилактики эндокринных заболеваний и увеличения продолжительности жизни.

Список литературы

1. Всемирная организация здравоохранения. Глобальная стратегия по питанию, физической активности и здоровью. Geneva: WHO, 2021.
2. Lee, I-M., Shiroma, E. J., Lobelo, F. Влияние физической недостаточности на основные неинфекционные заболевания по всему миру. Lancet, 2020; 380 (9838): 219-229.
3. Popkin, B. M., Adair, L. S., Ng, S. W. Глобальный переход к питанию и пандемия ожирения в развивающихся странах. Nutrition Reviews, 2022; 70 (1): 3-21.
4. Джумабоев, Ш., Абдуллаева, Г. Роль здорового образа жизни в здоровье женщин. Медицинский журнал, 2022; 5 (2): 45-52.
5. Расулова, М. Распространенность гормональных нарушений у женщин Узбекистана и связь с факторами здорового образа жизни. Научная информация Ташкентской медицинской академии, 2023; 1 (4): 67-74.
6. Brown, R. E., Cook, J. L. Сон и индекс массы тела: Метаанализ исследований продолжительности сна и ожирения. Obesity Reviews, 2020; 18 (7): 715-731.
7. Назарова, Д. Стресс и нарушения гормонального баланса у женщин: клинический анализ. Научные сообщения Самаркандского государственного медицинского института, 2021; 3 (9): 101-108.
8. Harvard Medical School. Здоровое проживание и гормональное здоровье женщин. HMS Report, 2021.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL NEED TO PREVENT PROFESSIONAL DEFORMATION IN PRIMARY SCHOOL TEACHERS

To'lanova Mahliyo Muratali qizi

Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology, Andijan State Pedagogical Institute.

Annotation: This thesis examines the socio-psychological need to prevent professional deformation of primary school teachers, focusing on the psychological and social aspects of their professional development. It highlights how constant workload, emotional stress, and institutional challenges can contribute to burnout, loss of motivation, and reduced professional performance. Through an analysis of the existing literature and empirical methods, the article emphasizes strategies for preventing such deformation, including psychological support systems, professional retraining, mentoring, and improving workplace culture.

Keywords: Professional deformation, primary school teachers, socio-psychological factors, burnout, prevention, professional development, emotional resilience.

Primary school teachers play a crucial role in shaping children's educational foundations, personal development, and socialization. However, their work is often accompanied by significant emotional strain, high responsibility, and constant interpersonal engagement. These factors may result in professional deformation—a gradual decline in professional efficiency, enthusiasm, and motivation caused by long-term exposure to professional stressors. Preventing professional deformation is not only an individual psychological need but also a broader socio-psychological necessity, as the quality of education and the well-being of future generations depend on the teacher's health and motivation.

The purpose of this study is to analyze the socio-psychological aspects of preventing professional deformation in primary school teachers and to propose methods for sustaining their professional resilience.

Professional deformation, often interchangeably referred to as professional burnout or frustration, involves negative changes in a teacher's personality structure due to prolonged exposure to work-related stresses. It manifests as reduced adaptability, stereotypical thinking, emotional exhaustion, rigidity, dogmatism, and other traits that erode motivation and effectiveness. In primary school teachers, who handle foundational education for young children, this can be exacerbated by high emotional demands, constant reforms, low societal prestige, and external crises like pandemics or conflicts.

Psychological Needs for Prevention

From a psychological perspective, preventing professional deformation is essential to safeguard teachers' mental health and personal development. Primary school teachers often experience unstable psycho-emotional states, including anxiety, depression, apathy, and despair, stemming from excessive subjective importance placed on their role and insufficient internal resources for adaptation. Young teachers, in particular, are vulnerable, with burnout symptoms peaking after 5-10 years of experience, linked to socio-psychological attitudes like process orientation and reduced reflection. Prevention addresses these by fostering emotional stability, empathy, and self-regulation, reducing risks of psychosomatic disorders and enhancing overall well-being.

Key psychological reasons include:

- **Maintaining Motivation and Adaptability:** Without prevention, teachers develop traits like conservatism (ignoring new methods) and rigidity (inability to change styles), leading to stagnation and frustration.
- **Combating Emotional Exhaustion:** High stress from intellectual and emotional loads causes depersonalization and disengagement, which reflexive training and self-reflection can mitigate.
- **Enhancing Personal Resources:** Building self-esteem, self-control, and cognitive abilities creates "immunity" against deforming influences.

Socio-Psychological Needs for Prevention

Socio-psychologically, prevention is crucial because teachers' roles extend beyond individuals to shaping societal values and future generations. Primary school teachers influence children's socio-emotional development, and deformation can propagate negative outcomes like antisocial behaviors in students. Social factors, such as unfavorable work environments, low salaries, and lack of recognition, amplify deformation, contributing to high turnover rates (e.g., 44% of K-12 teachers report frequent burnout). Preventing it ensures a stable, effective education system, reducing societal costs from teacher shortages and poor student outcomes.

Aspect	Socio-Psychological Reason	Supporting Evidence
Impact on Students	Deformed teachers may exhibit dominance, indifference, or social hypocrisy, leading to ineffective role modeling and potentially antisocial pupil behaviors. Prevention fosters positive interactions and adaptive teaching.	Linked to stagnation and regression in teachers, affecting pupil conduct. Primary teachers need support amid reforms to avoid frustration spilling over.
Workforce	High burnout drives turnover, with	Surveys highlight

Aspect	Socio-Psychological Reason	Supporting Evidence
Stability	educators showing 86% exhaustion rates; prevention through belonging and support reduces this.	exhaustion and disengagement; schools must provide structures for well-being.
Educational Quality	Stereotypical approaches and dogmatism hinder innovation; prevention improves adaptability and hope, enhancing outcomes.	Fosters positive school culture and proactive screening to link teacher and student well-being.
Societal Equity	Low prestige and external stressors (e.g., pandemics) disproportionately affect teachers; prevention builds resilience and social support.	Addresses ambition frustration and unfair treatment; promotes altruism and reflection.
Community and Policy	Schools, not just teachers, must reduce stress; prevention via clear expectations and recognition benefits society by retaining talent.	Administrators can protect time and support decisions to curb burnout.

Strategies for Prevention: Effective prevention integrates psychological support (e.g., emotional intelligence training) with social measures (e.g., fostering school culture and peer collaboration). Methods include reflexive training to develop self-perception, methodological assistance during reforms, and proactive screening. Ultimately, addressing these needs not only protects teachers but strengthens the socio-educational fabric, ensuring vibrant learning environments for children.

The findings confirm that professional deformation is both a psychological and social issue, influenced by working conditions, support systems, and teachers' personal coping strategies. While emotional resilience can be developed individually, socio-psychological prevention requires collective and institutional interventions. Establishing teacher support groups, promoting self-care strategies, reducing bureaucratic workload, and recognizing teachers' efforts are crucial.

Additionally, international practices show that countries with strong teacher support policies (e.g., Finland, Japan) experience lower levels of professional burnout. Hence, prevention strategies must include systemic changes in educational policy along with individual psychological training.

Conclusion

Professional deformation in primary school teachers poses a serious threat to educational quality and teacher well-being. Addressing this issue

requires a socio-psychological approach that combines personal resilience with institutional support.

Develop continuous professional development programs focusing on stress management and emotional resilience.

Introduce mentoring and peer-support systems in schools.

Provide access to psychological counseling for teachers.

Reduce bureaucratic and administrative workload to allow teachers to focus on teaching.

Implement recognition and reward systems to enhance teacher motivation.

References.

1. Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). *Burnout: A Multidimensional Perspective*. New York: Routledge.
2. Day, C., & Gu, Q. (2010). *The New Lives of Teachers*. London: Routledge.
3. Vygotsky, L. S. (1997). *Educational Psychology*. Boca Raton, FL: CRC Press.
4. Rogers, C. R. (1983). *Freedom to Learn for the 80's*. Columbus, OH: Charles Merrill.
5. Kyriacou, C. (2015). *Stress-Busting for Teachers*. Cheltenham: Nelson Thornes.
6. Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). *Job Demands-Resources Theory: Taking Stock and Looking Forward*. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22(3), 273–285.
7. Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2017). *Motivated for Teaching? Associations with School Goal Structure, Teacher Self-Efficacy, Job Satisfaction and Emotional Exhaustion*. *Teaching and Teacher Education*, 67, 152–160.
8. Hakanen, J. J., Bakker, A. B., & Schaufeli, W. B. (2006). *Burnout and Work Engagement among Teachers*. *Journal of School Psychology*, 43(6), 495–513.
9. Travers, C. J., & Cooper, C. L. (1996). *Teachers Under Pressure: Stress in the Teaching Profession*. London: Routledge.
10. Montgomery, C., & Rupp, A. A. (2005). *A Meta-Analysis for Exploring the Diverse Causes and Effects of Stress in Teachers*. *Canadian Journal of Education*, 28(3), 458–486.

WAYS TO DEVELOP THE AUDIT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES THAT HAVE SWITCHED TO IFRS.

Muydinov Erkin Djamaldinovich

Tashkent State University of Economics, Ph.D., Associate Professor.

International Financial Reporting Standards (IFRS) play an important role in ensuring the development and sustainability of small and medium-sized businesses. The IFRS for Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) developed by the IFRS Council was published as a final document on July 9, 2009. The first country in the world to adopt this standard upon its publication in 2009 was the Republic of South Africa [1]. According to official data from the International Accounting Standards Board (IASB) and the Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW), 86 countries will require or permit the use of IFRS for SMEs by 2025 [2].

The Asian Development Bank (ADB) in collaboration with the Ministry of Economy and Finance of Uzbekistan has developed the Small and Medium Enterprises Development Program, which is being implemented in order to strengthen the capacity and financial reporting of our country's small and medium-sized enterprises based on international financial reporting standards. According to the above official documents, the implementation of the IFRS for SMEs in the Republic of Uzbekistan is envisaged to be implemented in 2 stages.

- at the first stage, National Financial Reporting Standards (NFRS) adapted to the IFRS for SMEs will be developed;

In this regard, the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan developed and submitted for discussion a draft of the National Financial Reporting Standard (NFRS) in 2022, which is expected to be implemented from January 1, 2024.

- at the second stage, SMEs are recommended to switch to the IFRS for SMEs [3].

The transition to the use of IFRS by small and medium-sized enterprises will help to more transparently reflect the financial condition of the company. This will increase the confidence of owners, investors, creditors and especially foreign partners of the enterprise in the information contained in the financial statements of the enterprise.

Companies using IFRS can more easily attract external financing, since such standards are considered uniform and understandable for international investors. Banks and financial institutions can also approve loans with accurate and reliable reporting.

Another important point is that financial statements prepared in accordance with IFRS provide a clear picture of the financial condition, which helps to make more informed management decisions.

The transition of small and medium-sized enterprises to the use of IFRS developed for SMEs has had a significant impact on the process of auditing their activities. This impact is reflected in:

1. Increasing requirements for auditor qualifications:
 - Increasing demand for in-depth knowledge of IFRS as a result of the shortage of qualified specialists;
 - Due to the emergence of new types of businesses operating using digital platforms and artificial intelligence, the auditor providing services to them must constantly work on himself.
2. The need to change audit methodology
 - The need to reconsider approaches to audit practices has arisen;
 - Auditing is now based on principles, not rules;
 - Greater emphasis on judgmental thinking and professional skepticism.
3. Development of new tools and technologies
 - Automation of audit processes using modern information technology systems and artificial intelligence;
 - Expanding the scope of work with digital audit and big data (Big Data).
 - The need to develop new technologies for auditing digital assets, cloud solutions, and automated processes.
4. Determining the composition of audit risk
 - Regularly taking into account the changing factors affecting audit risk due to the increasing involvement of digital technologies in the audit process;
 - Paying special attention to determining the impact of errors in fair value assessment, asset impairment and revenue recognition on audit risk;
 - The emergence of misunderstandings and various legal situations requiring resolution as a result of the constant lag of the normative and methodological framework.
5. Deepening communication with clients
 - Auditors become consultants to the client on issues related to the implementation of IFRS. Organization of services in the "Audit + mentor" format;
 - The need for joint actions of the auditor and the client in planning the transition to IFRS and adapting accounting policies to its requirements.
6. Audit procedures and documentation
 - Increasing the volume of analytical activities;
 - More explanatory notes and disclosures are required;
 - Increasing development of specific programs by auditors to audit certain sections of the report.

7. Requirements of authorized state bodies and investors

- Increased control by the Ministry of Economy and Finance, the Tax Committee, the Central Bank and other authorized state bodies;
- Investors are increasingly demanding more transparent and reliable reporting from enterprise managers.

The introduction of IFRS significantly changes the audit, focusing it more on assessing the economic substance of business transactions, increases the requirements for auditors' professional skills, and somewhat complicates the audit process.

Despite some difficulties, the impact of IFRS for small and medium-sized businesses on auditing is generally positive, as it increases the transparency and reliability of financial information.

Used literature

1. Созонов А.С. Обзор: Оценка и перспективк применения МСФО для малого и среднего бизнеса в мире. Журнал Международнқй бухгалтерский учун. 2017, выпуск 5, стр-281-293.
2. <http://edri.ru/article/34-04-23>.
3. https://buxgalter.uz/publish/doc/text185806_zachem_malomu_biznesu_nsfo_i_kakaya_mojet_byt_alternativa_u_obyazatelnogo_plana_schetov.

БАРОМАДИ КАЛИМАҲО ДАР “ТЌҲҒАТ-УЛ-АҲБОБ”-И ҲОҒИЗИ ЎБАҲӢ

ВАХИДОВА ГУЛНОЗА АМООНОВА

Унвонҷӯи Донишгоҳи давлатии Самарқанд
ба номи Шароф Рашидов

АННОТАТСИЯ

Мақола ба баромади забонии калимаҳо аз назари муаллифи луғати “Тўҳфат-ул-аҳбоб” - Ҳофизи Ўбаҳӣ бахшида шудааст. Дар мақола моҳияти луғат ҳамчун манбаи таърихӣ ва фарҳангӣ баррасӣ гардида, хусусиятҳои калимаҳои аслии форсӣ-тоҷикӣ, вуруд ва истифодаи калимаҳои вомӣ аз забонҳои арабӣ ва туркӣ, инчунин истилоҳоти илмӣ ва динӣ таҳлил мегарданд. Бо роҳи таҳқиқи баромади забонии луғавии калимаҳо равандҳои тағйири маъно, ҳифзи шаклҳои қадимӣ ва ҳамзамон робитаҳои фарҳангӣ ва тамаддунӣ равшан карда мешаванд. Натиҷаҳои мақола нишон медиҳанд, ки “Тўҳфат-ул-аҳбоб” на танҳо як асари луғатнигорӣ, балки як сарчашмаи муҳими забоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: луғат, калима, анъанаҳои таърихӣ, сохти луғатҳо, тавовути луғатҳо, “Луғати фурс”, “Тўҳфат-ул-аҳбоб”.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of the origin of words from the perspective of the author of the dictionary Tuhfat-ul-Ahbab by Hofiz Ubahiy. It examines the essence of the dictionary as a historical and cultural source, analyzing the core Persian-Tajik words, borrowings from Arabic and Turkic languages, as well as scientific and religious terminology. Through etymological research, processes of semantic change, the preservation of ancient forms, and at the same time cultural and civilizational connections are revealed. The findings of the article show that Tuhfat-ul-Ahbab is not only a lexicographic work but also an important source for linguistics and cultural studies.

Keywords and expressions: dictionary, word, historical traditions, structure of dictionaries, difference of vocabulary, “Lughati Furs”, “Tuhfat-ul-Ahbab”.

Муқаддима

Фарҳанги Ҳофизи Ўбаҳӣ ё “Тўҳфат-ул-аҳбоб”, яке аз луғатҳои қадимии форсӣ-тоҷикӣ буда, дар асри XV таҳти таъсири “Луғати фурс”-и Асадии Тўсӣ ба вуҷуд омадааст. “Тўҳфат-ул-аҳбоб” яке аз муҳимтарин манобеи луғатнигорӣ ва лексикографии классикии адабиёти форсӣ-тоҷикӣ маҳсуб меёбад. Ин асар дар забоншиносии тоҷик на танҳо ҳамчун

луғат, балки як ҳуҷҷати фарҳангӣ ва таърихӣ арзиши бузург дорад. Муаллиф кӯшидааст, ки ганҷинаи забони форсӣ-тоҷикӣ, калимаҳои иқтибосӣ аз арабӣ, туркӣ ва дигар забонҳоро гирд оварда, онҳоро бо шарҳу тавзеҳ барои хонандагон муаррифӣ намояд. Асар имрӯз низ барои таҳқиқоти забоншиносӣ, таърихи фарҳанг, таҳаввули маъно ва шакли калимаҳо аҳамияти вижа дорад. Бо таваҷҷуҳ ба аҳамияти он, омӯзиши этимологии калимаҳо дар “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” имкон медиҳад, ки муравандҳои таърихӣ ташаккули луғат ва таъсири мутақобилаи забонҳоро беҳтар дарк намоем.

Бахши асосӣ. “Тӯҳфат-ул-аҳбоб”-и Ҳофизӣ Ёбаҳӣ барои омӯхтани бойгариҳои лексикӣ, муҳофиза ва таҳлили тағйиротҳои лексикӣ, ҳамчунин омӯхтани таърихи забони тоҷикӣ аҳамияти хеле зиёд дорад. Луғат на танҳо барои фаҳмиши маънӣ, балки барои омӯзиши забон ва адабиёти он давраина луғатнигорӣ аҳамияти калон дорад. Дар луғат калимаҳо аз рӯи тартиби алифбо ҷой гирифта, бо забони содда ва раван шарҳу эзоҳи худро ёфтаанд. Бештари калимаҳо аз забони форсӣ-тоҷикӣ ҷамъоварӣ шудаанд. Баъзе вожаҳои арабӣ, туркӣ ва дигар манбаъҳо низ ба назар мерасанд ва бояд қайд намуд, ки вожаҳо асосан ба забони форсӣ-тоҷикӣ шарҳи худро ёфта, дар бисёр мавридҳо мисраъ ё байти шоирон (масалан: Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ҳоқонӣ ва дигарон) барои шарҳи маънӣ оварда шудааст. Баъзан маъниҳои асливу маҷозии калимаҳо низ ба назар гирифта шудааст, яъне баъзе калимаҳо чанд маънӣ доранд ва муаллиф онҳоро бо ишораҳо ҷудо кардааст. Муаллиф дар шарҳи маънӣ ба мухтасарбаёнӣ ва соддаравонӣ ҳаракат намуда, намунаро аз байтҳои шоирон гирд овардааст, то хонанда маънои аслиро бо воситаи матн дарк кунад.

Дар луғат баробари калимаҳои аслии забони тоҷикӣ калимаҳои вомӣ низ шарҳ ёфтаанд, аммо яке аз хусусиятҳои асосии “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” ҳифз ва шарҳи калимаҳои аслии форсӣ мебошад. Масалан, вожаҳои “замин”, “осмон”, “дил”, “рӯз” ва дигар калимаҳое, ки решаҳои қадимии эронӣ доранд, бо маъниҳои худ оварда шудаанд. Ин калимаҳо бештар дар адабиёти классикӣ низ истифода шудаанд ва бо ҳамин гуна шакли ҳоси таърихӣ худро ҳифз кардаанд. Дар “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” калимаҳои вомӣ аз забони арабӣ низ шарҳ ёфта, садҳо калимаҳои иқтибосии арабӣ сабт шудаанд, мисли “илм”, “маърифат”, “қалб”, “нафс”, “ҳикмат” ва ғайра. Этимологияи ин калимаҳо нишон медиҳад, ки онҳо аз решаҳои сегонаи арабӣ ба вуҷуд омада, дар фарҳанги исломӣ ва адабиёти тоҷик ҷойгоҳи муҳими маънавӣ касб кардаанд.

Дар луғат калимаҳои вомӣ аз забони туркӣ низ шарҳи худро ёфтаанд ва бо назардошти робитаҳои таърихӣ ва фарҳангии тоҷикон бо

халқҳои туркзабон, шуморе аз калимаҳои туркӣ низ дар луғат сабт шудаанд. Масалан, калимаҳои “қўшун” (артиш), “йиғит” (ҷавонмард), “ой” (моҳ) аз асли туркӣ дар забони форсӣ-тоҷикӣ ҷой гирифтаанд.

Шарҳи вожаҳои таркибӣ ва истилоҳоти илмӣ-фарҳангӣ дар луғат шумораи зиёди вожаҳои таркибӣ, истилоҳоти динӣ, фалсафӣ ва илмӣ мавҷуданд. Масалан, “нури ҳидоят”, “илми калом”, “аҳли маърифат” аз ҷумлаи ибораҳои мебошанд, ки дар заминаи дин ва фалсафа маърифати махсусро ифода мекунанд.

Дар “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” равандҳои тағйири маъно низ ба назар мерасанд ва бисёр калимаҳои, ки дар асри муаллифи луғат маънои муайян доштанд, имрӯз маънои дигар гирифтаанд ё аз истифода берун шудаанд. Масалан, калимаи “шуғл” дар давраи классикӣ бештар ба маънои “машғул шудан ба илм” истифода мешуд, дар ҳоле ки имрӯз он бештар ба маънои “кор” ва “фаъолият” фаҳмида мешавад.

Хулоса. “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” ҳамчун як асари муҳими лексикографӣ ва фарҳангӣ на танҳо луғатзаҳираи забони форсӣ-тоҷикиро ҳифз намудааст, балки имконият додааст, ки мо равандҳои фарҳангӣ, тамаддунӣ ва таърихиро тавассути калимаҳо бифаҳмем. Дар луғат баромади калимаҳо нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ ҳамеша дар ҳамкорӣ бо дигар забонҳо таҳаввул ёфтааст ва дар айни замон решаҳои аслии худро ҳифз кардааст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Ализода М. Асосҳои лексикологияи таърихӣ. – Душанбе, 2015.
2. Воҳидов А. Аз таърихи фарҳангшиносии форсу тоҷик. – Самарқанд. Нашри ДДС. 2019.
3. Саймиддинов Д. Фарҳангномаи форсии миёна.- Душанбе: Дониш, 1994.- 88 с.
4. HD Farxodzod, SJ Majitova. [Description of bukhara as the patriotic poem of Tajik-Persian poetry and the issues of remaining poetry](#). Journal of Critical Reviews, 2020.
5. Majitova S.J. Aminova D.Sh. [The linguistic significance of the father concept](#). Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595).
6. Majitova, S. (2024). Антропонимҳо–ифодагари хислатҳои инсон дар ғазалиёти Абдураҳмони Ҷомӣ. *Farg'ona davlat universiteti*, (6), 84-84.
7. Муҳаммадии Фозил. Тӯҳфат-ул-аҳбоб. – Душанбе, 1983.
8. Шамсиддинов А. Таърихи луғатшиносии дар адабиёти тоҷик. – Душанбе, 2005.
9. Ҳодизода И. Луғат ва фарҳанги классикӣ. – Душанбе, 2001.
10. <https://www.tadqiqot.uz/index.php/art/article/view/9094>

Kosmik ob'ektlar ustidan yurisdiktsiya: xalqaro huquqdagi "bo'shliq" masalasi.

Xabibullayev Boburmirzo Baxtiyor o'g'li

Alfraganus University 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Turdiyev Madiyor Mamanazarovich katta o'qituvchi

ANNOTATSIYA: Kosmik fazoni o'zlashtirish bugungi kunda xalqaro siyosat va diplomatiyada keskin e'tibor markazida turibdi. Biroq xalqaro huquqda kosmik ob'ektlar ustidan egalik va yurisdiktsiya masalasi hanuzgacha to'liq tartibga solinmagan. Ushbu maqolada mavjud xalqaro shartnomalar – xususan, 1967-yilgi Kosmik shartnoma – asosida yurisdiktsiyaning qamrovi va cheklovlari tahlil qilinadi. Xususi kompaniyalarning (SpaceX, Blue Origin) paydo bo'lishi bilan yurisdiktsiya masalalari yangi murakkablik kasb etmoqda. Maqola davomida xalqaro huquqda mavjud bo'shliqlar, davlatlar o'rtasidagi ehtimoliy ziddiyatlar va bu masalaning xalqaro xavfsizlikka ta'siri yoritiladi. Yangi xalqaro mexanizmlarni shakllantirish bo'yicha takliflar bildiriladi.

АННОТАЦИЯ: Освоение космического пространства сегодня находится в центре внимания международной политики и дипломатии. Однако в международном праве вопросы юрисдикции и собственности на космические объекты до сих пор остаются недостаточно урегулированными. В данной статье анализируются положения действующих международных договоров — в частности, Космического договора 1967 года — в контексте юрисдикции государств и ограничений. Появление частных компаний (SpaceX, Blue Origin) привнесло новые вызовы в эту сферу. Особое внимание уделено правовым пробелам, потенциальным конфликтам между государствами и влиянию проблемы на международную безопасность. Предлагаются пути формирования новых международных механизмов регулирования.

ABSTRACT: The exploration of outer space has become a focal point in contemporary international politics and diplomacy. However, issues of jurisdiction and ownership over space objects remain inadequately addressed in international law. This article examines the scope and limitations of jurisdiction under current international treaties, particularly the 1967 Outer Space Treaty. The emergence of private entities (e.g., SpaceX, Blue Origin) has introduced new legal complexities. The study highlights existing legal gaps, potential inter-state conflicts, and the implications for international security. It also proposes the development of new international regulatory frameworks.

Kalit so'z: Kosmik huquq, yurisdiktsiya, kosmik fazo, xalqaro shartnomalar, egalik nizolari, xalqaro xavfsizlik

Kirish:

Kosmik fazoning o'zlashtirilishi insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi sifatida baholanishi mumkin. 1967-yilgi Kosmik shartnoma (Outer Space Treaty) asosida barcha davlatlar kosmosdan tinchlik maqsadida foydalanishi belgilangan bo'lsa-da, amaliyotda bu huquqiy me'yorlar tez rivojlanayotgan texnologiyalar fonida etarli darajada ishlamayapti. Ayniqsa, yurisdiktsiya va egalik huquqi bilan bog'liq masalalar global xavfsizlik, iqtisodiy manfaatlar va geosiyosiy qarama-qarshiliklar kontekstida dolzarblik kasb etmoqda.

So'nggi yillarda xususiy kompaniyalar (masalan, SpaceX, Blue Origin, OneWeb) tomonidan orbital faoliyatning faollashuvi natijasida, mavjud xalqaro-huquqiy mexanizmlar bu sub'yektlarga qanday yurisdiktsiya qo'llanishi borasida aniq tavsiyalar bermaydi. Shuningdek, Oy yoki asteroidlardagi tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha xalqaro kelishuvlarning mavjud emasligi, kelajakda kuchli siyosiy va harbiy to'qnashuvlarga zamin yaratishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada kosmik ob'ektlar ustidan yurisdiktsiya masalasi, xalqaro huquqdagi mavjud bo'shliqlar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar tahlil qilinadi.

Metodologiya:

Ushbu tadqiqot huquqiy-normativ tahlil va geosiyosiy kontekstual tahlil metodlariga asoslangan. Tadqiqotda quyidagi manbalar tahlil qilindi:

1967-yilgi Kosmik shartnoma (Outer Space Treaty)

1979-yilgi Oy shartnomasi (Moon Agreement).

2015-yilgi AQSHning "Commercial Space Launch Competitiveness Act" qonuni.

ESA (Yevropa kosmik agentligi) va Xitoy Kosmik Agentligi hujjatlari.

BMTning kosmik fazodan foydalanish bo'yicha Qo'mitasi (UNOOSA) materiallari.

Natijalar:

1. Yurisdiktsiya bo'yicha mavjud shartnomalar nomuvofiqligi aniqlandi. Kosmik shartnomalarda yurisdiktsiya asosan davlatlar doirasida ko'riladi, xususiy sub'yektlar aniq belgilanmagan.
2. Xususiy kompaniyalar faoliyati xalqaro huquqning "bo'sh joyi"ga to'g'ri keladi. Bu esa ularning harakati ustidan nazoratni qiyinlashtiradi.
3. AQSH va Luksemburg kabi ayrim davlatlar o'z qonunlari orqali resurslar egaligini qonuniylashtirmoqda, bu esa xalqaro nizolarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

4. Yevropa va Osiyo davlatlari ushbu huquqiy bo'shliqni to'ldirish uchun xalqaro mexanizm zarurligini ilgari surmoqda.

Tahlil va muhokama:

Kosmik faoliyat ustidan yurisdiksiyaning etarlicha aniqlanmaganligi quyidagi xavflarni keltirib chiqaradi:

Geosiyosiy muvozanatsizlik: AQSH va Xitoy o'rtasida fazoviy ustuvorlik uchun raqobat kuchaymoqda.

Xavfsizlik tahdidlari: Harbiy sun'iy yo'ldoshlar yoki lazerli tizimlar joylashtirilgan taqdirda xalqaro qonunlar ta'sir kuchiga ega emas.

Iqtisodiy monopoliyalashuv: Xususiy kompaniyalar asteroidlardan resurs qazib olishni monopoliyalashishi mumkin.

Bu xavf-xatarlar xalqaro hamkorlik asosida, ayniqsa BMT doirasida yangi huquqiy mexanizmlarni shakllantirish orqali yumshatilishi mumkin. Yangi konvensiyalar, xalqaro sud yurisdiksiyasi va sun'iy yo'ldoshlar monitoring tizimi yo'lga qo'yilishi zarur.

Xulosa va tavsiyalar:

Kosmik yurisdiksiya masalasi xalqaro huquqda eng dolzarb va ziddiyatli masalalardan biri hisoblanadi. Xususan:

Mavjud shartnomalar yangilanishi zarur.

Xususiy sektorning faoliyatiga xalqaro qonunchilik doirasida aniqlik kiritilishi kerak;

BMT va boshqa ko'p tomonlama diplomatik platformalar doirasida yangi hujjatlar ishlab chiqilishi lozim;

Xalqaro fazoviy sud organi yoki arbitraj tizimini joriy etish taklifi ko'rib chiqilishi kerak.

Manbalar ro'yxati:

1. United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA). Outer Space Treaty (1967).
2. Tronchetti, F. (2013). Legal Regime of Moon Resources. Journal of Space Law.
3. Jakhu, R. (2011). Legal Issues in Space Policy. Space Policy, 27(2).
4. Commercial Space Launch Competitiveness Act (U.S., 2015).
5. Hanlon, M. (2020). Private Actors in Space and the Public International Law. European Journal of International Law.
6. ESA. White Paper on Space Governance (2021).
7. China Space Agency. Policy Document on Lunar Resources (2022).
8. Lykov, A. (2020). Юрисдикция в космосе: пробелы и угрозы. Российский космический журнал.
9. NASA Legal Advisory Panel. Space Resource Use and Ownership (2021).
10. OECD. Space Economy for the Future (2020)

ШАХС МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИДА ОИЛА МУҲИТИ ВА АНЪАНАЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ

Раҳмонова Замирахон Якубжановна

АДПИ бошланғич таълим кафедраси катта ўқитувчиси.

Аннотация: Миллий анъаналар ва қадриятлар маънавий соғлом оилани барпо этади. Соғлом миллийлик барқ урган жойда умумбашарий фазилатларнинг қадрига етиш ҳам ортади, миллатлар ўртасидаги дўстона муносабатлар ҳам камол топади, ўз халқи, юртига содиқ, миллати ва ватани равнақи учун хизмат қиладиган, фидокор инсонлар этиб тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Kalit so'zlar: гўзал, ор-номуси, кадр-қиммати, маънавий-ахлоқий, оила, эгри ният, урф-одатлари, садоқат, ўзаро, меҳр-муҳаббат.

Жамиятда миллий қадриятларни ўз қалбида мустаҳкам сақлаш, атроф-муҳит, табиат ва ҳаётни гўзал, фаровон қилиш, демократия асослари ҳамда жамиятда амал қиладиган илгор ғоялар буюк қадрият ҳисобланади. Инсон қадрияти унинг даставвал ўз-ўзига ва шу жамиятга бўлган ҳурмати ҳамда муносабати, ўз хулқ-атворини тартибга солиши, ўзига нисбатан талабчанлик ва назоратни кучайтириши мумкин.

Инсоннинг ўз-ўзини ҳурмат қилиши, ўз ор-номуси ҳамда обрўсини сақлаб қолишига имкон беради. Бу эса унга миллий ўзлигини англаш орқали вужудга келадиган жараён дир. Инсоннинг шахсий кадр-қиммати миллий қадриятлардан келиб чиқадиган ижтимоий хусусиятларидан бўлиб, уни юксакликка олиб боровчи олийжаноб бир куч дир. Шу жиҳатдан қадриятлар инсоннинг ижтимоий эркинлигини ва маънавий поклигини таъминловчи бир буюк манба дир. Унинг ўзи ва атрофидагилар учун фойдали, самарали жиҳатларининг купайиб бориши нафақат унинг ўзини, балки атрофидагилар маънавий-ахлоқий хислатларини ҳам тузатиб боради. Шу сабабни жамият тараққиёти талабларида инсон қадрияти миллий қадриятлардан келиб чиқишига кўра ижтимоий мазмун-моҳиятга эга дир, улар инсоннинг таълими, тарбияси ва кундалик меҳнат фаолияти натижасида шаклланади.

Оила тарбиясида миллий қадриятларнинг таъсиридан самарали фойдаланиш шу оилага жамият томонидан яратилган имконият ва шу оиланинг ижтимоий ҳимоя қилинганлиги даражаси билан боғлиқ бўлиб, уларни қуйидаги йўналишларда кузатиш мумкин:

- оиланинг ижтимоий ҳимояланганлиги.
- оилада ва жамиятда болаларнинг ҳимоя қилиниши;
- таълим-тарбиянинг қўллаб-қувватланиши.

Инсон қадрияти миллий қадриятларидан келиб чиқиши

жиҳатидан ижтимоий мазмун-моҳиятга эгадир, улар инсоннинг таълими, тарбияси ва кундалик меҳнат фаолияти натижасида шаклланади. Мустақиллик йилларида миллий қадриятларнинг тикланиши натижасида инсон қадр-қимматини ўрнига қўйиш, унинг билими, маданият савиясини ўстириш ҳамда ички қобилият-қўникмаларини ривожлантиришга кенг йул очилди. Сўнгги ўн йилликлар давомида инсон шахси, унинг ҳақ-ҳуқуқлари, эркинликлари ва қадр-қимматини муҳофаза қилиш бўйича катта ишлар амалга оширилди. Булардан энг муҳими оила ва мактаб ҳамкорлигини кучайтириш, унинг самарадорлиги оширишга қаратилган тадбирлардир.

Мамлакатимизда оила, оналик ва болаликни ижтимоий муҳофаза қилиш давлатимиз сиёсатининг устивор ўналишларидан бири экан, у қуйидаги асосий йуналишларни ўз ичига қамраб олади:

- оилавий муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, оила манфаатлари ҳуқуқий ҳимоя қилинишини таъминлаш, оналик ва болалик ҳуқуқларини муҳофаза қилиш;

- оиланинг ижтимоий манфаатларини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш, оила аъзоларининг соғлигини муҳофаза қилиш ва таълим даражасини ошириш учун шарт-шароитларни яхшилаш;

- оиланинг иқтисодий манфаатларини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш, оиланинг даромадларини, оила аъзоларининг иш билан таъминлаш даражасини ошириш, рўзғор юмуши ва турмуш шароитларини яхшилаш, кам таъминланган оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;

- оиланинг маънавий-ахлоқий асосларини ва маданий манфаатларини такомиллаштириш учун шарт-шароитлар яратиш;

- оиланинг соғлом, ақл-заковатли ёш авлодни тарбиялашдаги ролини ошириш ҳар томонлама камол топган авлодни тарбиялашда оила ва жамиятнинг вазифаларини такомиллаштириш;

- оила муаммоларини илмий ва ижтимоий тадқиқ, этиш, оила, хотин-қизлар ва болаларнинг иқтисодий ва ижтимоий аҳволини кўрсатувчи статистика ҳисоботини тўплаш ва такомиллаштириш.

Дарҳақиқат, оила аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлиги ва маънавий маданиятини шакллантириш; ҳар томонлама соғлом турмуш тарзини қарор топтириш; оиланинг ижтимоий ва иқтисодий барқарорлиги, фаровонлигига эришиш; оилада тадбиркорликни кенг йўлга қўйиш; ногиронликнинг турли кўринишларини олдини олиш чора-тадбирларини белгилаш; оилада комил инсонни тарбиялаш; ёшларни умуинсоний ва миллий қадриятлар муштараклигида мустақил

ҳаётга тайёрлаш тизимини яратиш ва амалга ошириш замирида оила масалалари билан шуғулланувчи мутасадди давлат ва жамоат ташкилотлари, оила, маҳалла, мактаб ва жамоатчилик ҳамкорлигини мустаҳкамлаш; оилада соғлом психологик муҳит яратиш замирида оилада баъзан учрайдиган жиноятчилик, никоҳнинг бекор қилиниши, гиёҳвандлик, носоғлом эътиқод, маиший нопоклик, ахлоқсизликнинг турли кўринишларга йўл қўймаслик каби масалалар бугунги кунда оилаларни жамият талаблари даражасида шаклланиши учун заминдир. Мамлакатимизда адолатли, ҳуқуқий, демократик жамият қуриш жараёни шахдам қадамлар билан бораётган бир шароитда қонун устиворлигини таъминлаш замирида оила аъзоларининг ҳуқуқий маданиятини шакллантириш оила манфаатларини таъминлаш борасида амалга оширилаётган устивор йўналишларидан бирига айланиб қолди.

Халқимизнинг ахлоқ, андиша, шарм-ҳаё, ҳалоллик ва покизалик, инсон қадр-қиммати тўғрисидаги тасаввурларига зид бўлган ўзга маданият анъаналари ёшлар онги, дунёқараши ва шуурига салбий таъсир этиши натижасида баъзи салбий ҳолларнинг пайдо бўлиши юз берди. Миллий анъаналар ва қадриятлар маънавий соғлом оилани барпо этади. Соғлом миллийлик барқ урган жойда умумбашарий фазилатларнинг қадрига етиш ҳам ортади, миллатлар ўртасидаги дўстона муносабатлар ҳам камол топади. Ана шунга ўхшаш миллий қадриятлар, анъаналар мустаҳкам оиланинг барпо этилишига ва унда дунёга келажак болаларни ўз халқи, юртига содиқ, миллати ва ватани равнақи учун хизмат қиладиган, фидокор инсонлар этиб тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Маънавий ва жисмоний баркамол авлодни тарбиялаш – фақат миллий эҳтиёжгина эмас, балки умумдавлат аҳамиятига молик масала – кўпмиллатли Ватанимизда туғилиб ўсган, томир ёйган барча кардош халқлар учун бирдай эзгу муродмаксаддир. Халқимиз ирсиятини бойитиш, маънавий ва жисмоний соғлом авлодни тарбиялаш жараёнида оила, давлат ва жамиятнинг муштарак муддаоси бўлмиш комил инсон шахси – XXI аср одами шаклланади. Тарихчиларнинг ёзишича, Соҳибқирон фарзандларида уч хислат мужассам бўлишини истарди. Энг аввало, инсонпарварлик, сўнг мушоҳадалик ва ниҳоят, оқибатлик – босиқлик. Бобокалонимизнинг фарзандлари ва авлодининг қандай фазилатларга эга бўлиш билан боғлиқ истакларини билиш учун аввало "Темур тузуклари"ни варақлайлик. Унинг дастлабки саҳифаларидаёқ шундай фикрни уқийш мумкин: "Тажрибамда қурилганким, ишбилармон, мардлик ва шижоат сохиби, азми катъий, тадбиркор ва хушёр бир киши минг-минглаб тадбирсиз, лоқайд кишилардан яхшидир". Бу ҳикматда бобомизнинг соғлом ва комил инсон хусусидаги

тушунчаси, яъни етук инсоний фазилат ва хусусиятларга эга инсонгина мамлакат таянчи бўла олади, деган мушоҳадаси мужассамлашган, деб уйлайман. Бошқа бир ўринда Соҳибқирон "қатъийлик, сабр-чидамлилик, соғлигу сергаклик, эҳтиёткорлик ва шижоат" соҳиби бўлган инсон ҳар қандай машаққатли ишни амалга оширишга қодир, деб таъкидлайди.

Ўрта Осиёда таълим-тарбия ҳақидаги қарашлар тарихини ўрганган ҳар бир фуқаро ўзининг билим савияси, дунёқарашини ўстирибгина қолмасдан, балки ўзлигини англашга, ҳақиқий ватанпарвар бўлиб шаклланишга муяссар бўлиши табиийдир.

Мана ҳозир маҳаллаларга жуда катта эътибор бериляпти. Маҳаллада ҳамма бир-бирини билади, бир-бирига кўз-қулок, бўлиб яшайди. Кекса оқсоқоллар, бамаъни одамларнинг ёшларга таъсири ҳаммамизга маълум. ҳар бир маҳаллада шундай одамлар борки, уларсиз на тўй, на маърака ўтади. Шундай воқеаларнинг гувоҳи ҳам бўламиз. ҳатто жанжаллашиб ёки келишолмай турган қўни-қўшнилар «фалончи ака келяпти» ёки «фалончи акани чақириб келиш керак» дейилса, ўз-ўзидан жимиб қолишади. Шу маънода оиладаги кекса ота-онанинг файзи беқиёс эканлигини таъкидлаш лозим. Наҳотки йўлдан чиққан эгри ният, бебош феълларга боболаримиз, самовий момоларимиз маънавиятини қарши қўя олмасак? ҳа, қарши қўя оламиз. Бунга жамоа, маҳалла, одамлар муносабати зарба бера олади. Чунки жамоа лаънатига учраган одамнинг ҳеч қачон боғи кўкармаган. ўзбекона одоб, ўзбекона инсонийликнинг қарзи ҳам ана шу жамоа ва кўпчилик кайфияти, муносабати билан ўлчанади.

Ажойиб миллий урф-одатларимиз одамларни ҳамжихатлилиқка, биродарлиқка ва самимиятга чорлайди. Асрлар давомида, авлодлар онгида шаклланиб келган одатлар, удумларни бир зарб билан йўқотиб бўлмаслиги тан олинмади. Омма ўрганган удумни йуқ қилиш йўлида уларга нисбатан илғорроқ, табиийроқ ва замонавий маънавий эҳтиёжларни ифодаловчи расм-русумлар таркиб топмас экан, ҳар қандай ҳаракат тескари натижалар бераверади.

Расм-русмларимиз миллий тараққиёт ва маънавий юксалиш эвазига бойиб ва ўзгариб борди. Миллатнинг жони унинг ахлоқу одобида. Шунинг учун ҳар бир миллат ўз урф-одатлари, инсоний фазилатларининг жонкуяри, шу фазилатлар учун ўзини ўтга ҳам, сувга ҳам уриб, борингки, ҳаётнинг барча аччиқ-чучук қисматларига бардош беради. Миллат бошига энг оғир кулфат тушганда ҳам у ўзининг маънавиятини бозорга олиб чиқмайди, номусини сотиб, виждонини поймол этиб кун кўрмайди.

Оилада ёш авлодни ота-она намунаси оила анъаналари, шажараси, касб-кори, ахлоқий-маънавий қадриятлари асосида тарбиялаш, улар

онгида оилага садоқат, ўзаро меҳр-муҳаббат, ҳурмат ҳиссини шакллантириш воситасида уларни оилавий ҳаётга тайёрлаш кутилган натижа беради. Бунинг учун ота-оналарни тарбия жараёнига тайёрлаш мақсадида ота-оналар университетлари ишини тиклаш ва такомиллаштириш, умумтаълим мактаблари, олий ва ўрта махсус таълим мазмунига «Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш» курсини киритиш мақсадга мувофиқдир. Ота-оналарга оила тарбиясида методик ёрдам берувчи «Оила кутубхонаси» сериясидаги китобчалар ва махсус «Оила» журналини нашр қилишни йўлга қўйиш, барча йўналишлардаги олий ва ўрта махсус таълим муассасаларига «Оила психологияси ва педагогикаси» курсини жорий этиш оилани намунали тарбия масканига айлантириш воситасидир.

Балоғатга етаётган йигит-қизларимиз ўтказилаётган таълим, ислохотларидан мамнун булиши табиийдир.

таълим-тарбия шакллари, усул ва воситаларини жаҳон андозаси талабларига мос тарзда ривожлантириш;

○ таълим, маданий-маърифий муассасаларни янги замонавий техника ва технология асосида жихозлаш;

Ўзбек халқи қадимдан оила маънавиятига алоҳида эътибор қаратган. Бугунги кунда маънавий меросдан фойдаланиб, мустақил республикаимиз талабига жавоб берадиган ёшларни тарбиялаш ҳар бир оиланинг муқаддас бурчидир.

АДАБИЕТ

1. Акрамова Ф.А., Абдуллаева Р.М. Шарқ мутафаккирларининг оила хусусидаги қарашлари. Т.: «Шамс АСА», 2005.
2. Акрамова Ф.А. Оилада муомалани ташкил этиш психологияси. Т.: «Шамс АСА», 2002.
3. Шоумаров Ғ.Б., Соғинов Н.А. Ўзбек оиласининг этнопсихологик хусусиятлари Илмий ишлар тўплами. –Тошкент, 1993.
4. Шоумаров Ғ.Б., Соғинов Н.А. эр-хотин орасидаги низоларнинг этнопсихологик хусусиятлари. Илмий ишлар тўплами.. –Тошкент, 1993
5. Оила психологияси. Акад. Лицей ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари учун ўқув-қўлланма. /Шоумаров Ғ.Б., Соғинов Н.А., ва бошқалар. – Тошкент, “Шарқ” 2008.

TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Omonqulov Bekzod Tursunali o'g'li	3
2.	OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING KONSTITUTSIYAVIY MAQOMI Muqimova Dilnoza Muzaffar qizi	6
3.	BOLA TUG'ILISHI MAROSIM JARAYONIDA IJRO ETILADIGAN AYTIMLARDA OBRAZ VA OBRAZLASHISH HODISASI Kasimova Zuxraxan Fatxiddinovna	20
4.	HEALTHY LIFESTYLE AND ITS ROLE IN DENTISTRY Obidov Boburjon Mukhiddin ugli	24
5.	Стратегия здорового образа жизни XXI века и гормональный баланс в женском организме Муйдинова Гулмира Аскатовна	29
6.	SOCIO-PSYCHOLOGICAL NEED TO PREVENT PROFESSIONAL DEFORMATION IN PRIMARY SCHOOL TEACHERS To'lanova Mahliyo Muratali qizi	35
7.	WAYS TO DEVELOP THE AUDIT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES THAT HAVE SWITCHED TO IFRS. Muydinov Erkin Djamaldinovich	39
8.	БАРОМАДИ КАЛИМАҲО ДАР “ТЎҲФАТ-УЛ-АҲБОБ”-И ҲОФИЗИ ЎБАҲЇ БАХИДОВА ГУЛНОЗА АМОНОВНА	42
9.	Kosmik ob'ektlar ustidan yurisdiktsiya: xalqaro huquqdagi “bo'shliq” masalasi. Xabibullayev Boburmirzo Baxtiyor o'g'li	45
10.	ШАХС МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИДА ОИЛА МУҲИТИ ВА АНЪАНАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ Раҳмонова Замирахон Якубжановна	48